

บทที่ ๑

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา

ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาเริ่มขึ้น เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) ทรงสถาปนากกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ และสิ้นสุดลง เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเป็นครั้งที่สอง ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ รวมระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยทั้งสิ้น ๔๑๗ ปี ในช่วงเวลากว่า ๔ ศตวรรษนี้กรุงศรีอยุธยาเคยเป็นราชธานีที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างถึงขีดสุดมาแล้วทุกทาง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการปกครอง การติดต่อกับต่างประเทศ ศาสนา ศิลปะ ฯลฯ ความเจริญของกรุงศรีอยุธยานั้นมีอยู่พร้อมทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ในทางด้านวัตถุนั้น ปรากฏความในจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศที่เดินทางมาสู่กรุงศรีอยุธยาว่า

"ในบรรดาชาติผิวดำแห่งเอเชียทั้งหลาย ราชอาณาจักรสยามเป็นราชอาณาจักรอันเกรียงไกรใหญ่ยิ่งที่สุด และราชสำนักนั้นเล่าก็วิจิตรมหิฬารหาที่เสมอเหมือนมิได้...พระราชวังเป็นส่วนใหญ่ มีตึกเป็นอันมาก...ด้านหน้าปิดทองตลอด มีโรงช้างขาวยี่สิบ มีช้างผูกงามวิจิตรร้อยกว่าเชือก"^๑

โยสเซาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดา ซึ่งเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้เขียนสรุปไว้ว่า พระราชวังหลวงที่ประทับของพระมหากษัตริย์ตั้งอยู่บนฝั่งน้ำเสมือนเป็นเมืองเล็ก ๆ มีสี่ทอง (ปิดทอง) ทั้งสิ้น พระมหา

กษัตริย์สยามเป็นบุคคลที่ร่ำรวยที่สุดในภาคตะวันออกนี้ ยังไม่มีพระมหา
กษัตริย์พระองค์ใดในแถบนี้ของโลกที่จะมีเมืองหลวงใหญ่มหึมาวิจิตร
พิสดารและสมบูรณ์พูนสุขเหมือนพระมหากษัตริย์ในราชอาณาจักรนี้

ฝรั่งที่ได้เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหา
ราช แล้วกลับไปพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับเรื่องราวในกรุงศรีอยุธยามีมาก
มายด้วยกัน หนังสือเหล่านี้ล้วนเป็นหนังสือที่นักรวบรวมโดยทั่วไปรู้จักดี
ฝรั่งที่เขียนหนังสือดังกล่าวมี Gervaise, St. Placide,
Kaempfer, Niuhoff, Osorius, Alexander Hamilton,
Glanus, Choisy, La Loubère, Chaumont, Tachard,
Schouten, Pedro de Sa, Bouvet, Bourreau-Deslandes
และอื่น ๆ อีกมาก เมื่อได้รวบรวมคำพรรณนาของบุคคลเหล่านี้แล้ว ก็
ปรากฏโดยสรุปว่า

กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีกำแพงและแม่น้ำรอบ มีลักษณะเป็น
รูปเกาะ มีลำคลองตัดเข้าไปในเมืองจากทุกทิศทุกทาง ทำให้เมือง
มีรูปร่างคล้ายเกาะเล็กเกาะน้อย ลำคลองเหล่านี้ทำให้การสัญจรไป
มาสะดวก เพราะเรือเดินได้ และจะไปยังส่วนไหนของเมือง เรือก็
ไปจอดถึงได้ทุกแห่ง นอกจากลำคลองแล้วยังมีถนนมีต้นไม้ปลูกเป็น
ร่มเงา ถนนสายที่สำคัญก็คือสายที่เดินจากใต้ไปทางเหนือสู่พระบรม
มหาราชวัง มีตึกสองชั้นเรียงรายโดยตลอด เป็นย่านการค้า มีร้าน
และช่างทุกชนิด ผู้คนเดินแน่นขนัด ผู้แต่งคนหนึ่งอ้างว่ากรุงศรีอยุธยา
มีพลเมือง ๔๐๐,๐๐๐ คราวเรือน ใหญ่กว่ากรุงปารีสและลอนดอนใน
ขณะนั้น^๓

แม้แต่ชาวต่างประเทศก็ยังมีความชื่นชมในกรุงศรีอยุธยามากถึง
เพียงฉะนี้แล้ว จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าชาวไทยเองจะไม่มีควม
ภูมิใจในบ้านเมืองของตนเองอย่างล้นเหลือ จะเห็นได้จากคำพรรณนา
ของกวีในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่กล่าวชมบ้านเมืองของตนเองไว้ว่า

อุชฺฐายศยิงฟ้า	ลงดิน แลฤา
อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ
เจดียล่ออินทร์	ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโสรณ

(โคลงกำสรวล)

ส่วนความเจริญทางด้านจิตใจนั้น นอกจากความเจริญทางด้าน
พุทธศาสนาแล้ว ยังจะเห็นได้จากทางด้านวรรณกรรม อันเป็นเครื่อง
หมายแห่งความเจริญอย่างหนึ่งทางด้านจิตใจของมนุษย์ วรรณกรรมใน
สมัยอยุธยานี้มีอยู่นับจำนวนมากหลากหลายประเภททั้งยังได้รับยกย่อง
ว่าเป็นวรรณคดีเอกของชาติไทยหลายเรื่อง เช่น *มหาชาติคำหลวง*
ลิลิตพระลอ *โคลงกำสรวล* *สมุทรโฆษคำฉันท์* *กาพย์เห่เรือ* ฯลฯ
สังฆนายกปลาเลกัว ได้บันทึกไว้ว่า

"ชุดพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของไทยเรียกว่า ไตรปิฎก มีความหมาย
ว่า ยานทั้งสามอันจะช่วยให้เราข้ามพ้นโสมงสารแห่งภพ...
รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๘๐๒ ชิ้น กับ ๓,๖๘๓ เล่มสมุด... ส่วนงาน
วรรณคดีที่ไม่เกี่ยวกับคัมภีร์ทางศาสนานั้น มีอยู่ประมาณ ๓๕๐
ชิ้น... ส่วนงานชิ้นอื่น ๆ นั้นเป็นเรื่องราวนิทาน นิยายประโลม
โลก บทโคลง บทละคร โศกนาฏกรรม มหากาพย์ บทร้อง
เพลง ฯลฯ นิยายประโลมโลกนั้นเป็นร้อยกรองเสียเป็นส่วน
มาก บางเรื่องมีติดต่อกันไปตั้ง ๑๐-๒๐ เล่ม ข้าพเจ้าคิด
ว่า คงไม่เป็นการผิดพลาดจนเกินไปนัก ถ้าจะกล่าวว่าวรรณ
กรรมที่ไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้น ไม่ว่าจะเป็นร้อยแก้วหรือ
ร้อยกรองมีอยู่กว่าสองพันเล่ม แต่ในสมัยที่อยุธยาแล่นั้น บ้าน
แตกสาแหรกขาด คงจะสูญเสียงานวรรณคดีไปเสียมิใช่น้อยซึ่ง
คนเก่า ๆ ยังพอจะจำชื่อเรื่องได้ แต่ก็หาต้นฉบับที่ไหนไม่ได้
เสียแล้ว..."^๔

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า วรรณกรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมีอยู่มาก

และน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาถึงสี่ร้อยกว่าปีได้ช่วยหลอมให้วรรณกรรมมีรูปแบบและเนื้อหาแปลก ๆ แตกต่างกันออกไป ฉะนั้นการที่จะศึกษาวรรณกรรมให้ได้อย่างละเอียดลึกซึ้งนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และอารยธรรมของสมัยแห่งวรรณกรรมนั้นควบคู่ไปด้วย

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ขณะที่อาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรลพบุรีกำลังมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ทางด้านเหนือของอาณาจักรไทยปัจจุบันนั้น ทางภาคกลางของประเทศไทยก็ยังมีชาวไทยอีกหลายพวกที่ได้ตั้งบ้านเมืองขึ้น พวกที่อ่อนแอไม่สามารถรวบรวมกันเป็นปึกแผ่นได้ก็เข้ามาอยู่ในความปกครองของชนเหล่านี้ ในขณะนั้นมีเจ้าไทยองค์หนึ่งปรากฏพระนามตามที่เรียกกันเป็นสามัญว่า พระเจ้าอู่ทอง สามารถตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นได้ โดยตั้งราชธานีขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา พระราชประวัติของพระองค์ที่ว่าทรงเป็นเชลยวงศ์ของผู้ใด เดิมอยู่ที่ไหน และเหตุใดจึงมาสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีนั้น มีหนังสือกล่าวไว้มากมาย ต่างเรื่องกล่าวต่างกันไปหลายอย่าง

นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีส่วนใหญ่มีความเห็นเกี่ยวกับเมืองเดิมของพระเจ้าอู่ทองเป็น 2 ทฤษฎีด้วยกัน คือ

๑ บางท่านกล่าวว่า พระเจ้าอู่ทองประทับอยู่ที่เมืองอโยธยา มาแต่ก่อน เมืองนี้ตั้งอยู่ใกล้กับวัดพนัญเชิงในปัจจุบัน และพระองค์ทรงอพยพไพร่พลหนีหวาดกลัวโรคข้ามปากแม่น้ำมาเท่านั้น

๒ บางท่านกล่าวว่า พระเจ้าอู่ทองคงทรงอพยพมาจากเมืองในแถบจังหวัดสุพรรณบุรีนั่นเอง ทั้งนี้เพราะคำว่า อู่ทอง-สุพรรณบุรี-สุพรรณภูมิ เป็นหลักฐานยืนยันอยู่ว่าคงเป็นสถานที่แห่งเดียวกัน พระองค์คงจะทรงเป็นพระราชบุตรเขยของเจ้าเมืองนั้น

หลักฐานส่วนใหญ่กล่าวว่า พระเจ้าอู่ทองได้อภิเษกสมรสกับบิดาของเจ้าผู้ครองเมืองหนึ่ง (เดิมสันนิษฐานว่าเป็นเมืองอู่ทอง) ทรงพระปรีชาสามารถได้ช่วยเหลือราชการบ้านเมือง จนเป็นที่ไว้วางใจ

แก่เจ้าผู้ครองเมือง และเป็นที่รักใคร่ของพลเมืองในเมืองนั้น ดังนั้น เมื่อเจ้าผู้ครองเมืองเดิมซึ่งเป็นพระสัสสุระของพระองค์สิ้นพระชนม์ลง พระเจ้าอู่ทองจึงได้เป็นเจ้าเมืองสืบต่อมาใน พ.ศ. ๑๘๘๓^๖ และต่อมา ได้อพยพมาสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓

พระเจ้าอู่ทองทรงประกาศตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระ เมื่อศักราชตรงกับรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท ราชันดดาของพระเจ้ารามคำแหงครองเมืองสุโขทัย แต่เมื่อพระเจ้าอู่ทองประกาศเป็นอิสระแล้ว พระมหาธรรมราชาทรงทำอะไรไม่ปรากฏในหนังสือพงศาวดาร มาพบในกฎหมายลักษณะลักพาซึ่งตั้งในรัชกาลพระเจ้าอู่ทอง บรรยายเรื่องลักพาผู้คนหนีไปเมืองเหนือมีคำว่า "เมืองท่านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว" จึงได้หลักฐานว่าพระมหาธรรมราชาลิไทไม่ทรงรบพุ่งปราบปราม ยอมเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาอย่างประเทศที่มีฐานะเสมอกัน และเป็นไมตรีกันมาตลอดรัชกาลพระเจ้าอู่ทอง และสันนิษฐานว่าตลอดรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทด้วย^๗

ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาอาจจะแบ่งออกได้เป็น ๔ ยุค คือ ยุคที่ ๑ เริ่มจากกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ อันเป็นสมัยที่กรุงศรีอยุธยาแผ่อำนาจไปทางตะวันออกและทางเหนือ ยุคที่ ๒ คือปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ อันเป็นสมัยสงครามกับพม่า ยุคที่ ๓ คือพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อันเป็นสมัยที่มีการติดต่อกับต่างประเทศ โดยเฉพาะยุโรป และยุคที่ ๔ คือ เกือบทั้งพุทธศตวรรษที่ ๒๓ อันเป็นสมัยที่มีความรุ่งเรืองในตอนก่อนศตวรรษแล้ว ตามมาด้วยความเสื่อมของอาณาจักร จบลงด้วยการเสียกรุงแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) โปรดฯ ให้เชษฐาของพระมเหสี คือ ขุนหลวงพะงั่วไปครองเมืองสุพรรณบุรี และโปรดฯ ให้พระโอรส คือพระราเมศวรไปครองลพบุรี ใน พ.ศ. ๑๙๑๒ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เสด็จสวรรคต สมเด็จพระราเมศวรจึงได้เสด็จขึ้นครองราชย์แทน แต่พอถึง พ.ศ. ๑๙๑๓ ก็ต้องถวายราชสมบัติให้แก่ขุนหลวงพะงั่วซึ่งทรงอำนาจมากกว่า ขุนหลวงพะงั่วได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ รัชสมัยของพระองค์มีเวลายาวนานถึง ๑๘ ปี ในระหว่างนี้ได้มีการสงคราม

กับอาณาจักรสุโขทัยหลายครั้ง จนในที่สุดก็ได้มีอำนาจเหนือสุโขทัย ใน พ.ศ. ๑๙๒๑ พระเจ้าไสลือไทยหรือพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ได้เสด็จออกมาถวายบังคมขอมแพ้ แต่นั้นมากรุงสุโขทัยก็ลดฐานะลงเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา อาณาจักรถูกแบ่งออกเป็น ๒ เขตคือ เขตหนึ่งรวมเอาเมืองตาก กำแพงเพชร นครสวรรค์ ไว้ด้วยกัน อีกเขตหนึ่งคงให้พระมหาธรรมราชาปกครองคือ สุโขทัย สวรรคโลก พิษณุโลก และพิจิตร ใน พ.ศ. ๑๙๓๐ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ได้ทรงเข้ามาแทรกแซงเหตุการณ์ในเชียงใหม่ ซึ่งเกิดความยุ่งยากเรื่องการสืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้ากือนา แต่การแทรกแซงของพระองค์ไร้ผล

สำหรับเหตุการณ์ในอาณาจักรลานนาไทยนั้นเมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าเม็งรายแล้ว อาณาจักรลานนาไทยก็ต้องแบ่งแยกกันออกเป็น ๓ ส่วน แต่กลับมารวมกันได้อีกครั้งหนึ่งในสมัยของพระเจ้าแสนภู ผู้ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ กษัตริย์ลานนาไทยที่ครองราชย์ต่อมาจากพระเจ้าแสนภูได้แก่พระเจ้าคำฟู พระเจ้าผาฮู และพระเจ้ากือนาตามลำดับ ในสมัยพระเจ้ากือนานี้เองที่ลานนาไทยได้มีความสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดกับกรุงสุโขทัยในสมัยพระเจ้าลิไท แต่เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้ากือนาแล้วอาณาจักรลานนาไทยเกิดเหตุการณ์ยุ่งเหยิงชิงราชสมบัติกัน และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ก็ทรงยกทัพไปแทรกแซงดังกล่าวแล้ว แต่พระองค์เสด็จสวรรคตเสียก่อนในขณะที่การสงครามยังไม่สิ้นสุด พระเจ้าทองลันพระราชโอรสซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๕ พรรษา จึงถูกพระราเมศวรชิงราชสมบัติไป สมเด็จพระราเมศวรได้ครองราชสมบัติอีกครั้งหนึ่งในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๓๑ ถึง พ.ศ. ๑๙๓๘ ในระหว่างนั้นเขมรได้เข้ามารุกรานทางชลบุรีและจันทบุรี แต่ก็ถูกขับออกไปได้ สมเด็จพระรามราชาพระราชโอรสของสมเด็จพระราเมศวรได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากพระองค์ใน พ.ศ. ๑๙๓๘ ในรัชกาลนี้ไม่ปรากฏเหตุการณ์สำคัญมากนัก นอกจากในตอนปลายรัชกาล คือใน พ.ศ. ๑๙๔๒ พระอินทราชาพระอนุชาของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ได้ชิงราชสมบัติไปจากพระองค์ พระอินทราชาได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติทรงพระนามว่า สมเด็จพระอินทราชา

สมเด็จพระอินทราชา ทรงเข้าแทรกแซงเหตุการณ์ในลานนา
ไทยอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ. ๑๙๕๕ แต่ทางเชียงใหม่ก็
ต้านทานไว้ได้ เมื่อสมเด็จพระอินทราชาเสด็จสวรรคตใน พ.ศ.
๑๙๖๗ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่สองพระองค์คือเจ้าอ้ายพระยา กับ
เจ้ายี่พระยาได้ชนช้างแย่งชิงราชสมบัติกัน และได้สิ้นพระชนม์ลงทั้ง
สองพระองค์ ราชสมบัติจึงตกอยู่แก่เจ้าสามพระยา พระอนุชาองค์เล็ก
เจ้าสามพระยาเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรม-
ราชาธิราชที่ ๒

เหตุการณ์สำคัญในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ก็คือ
ทรงยึดเขมรได้ใน พ.ศ. ๑๙๗๔ อันเป็นผลให้สมัยนครวัดของเขมร
สิ้นสุดลง ใน พ.ศ. ๑๙๘๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ โปรดฯ
ให้พระราเมศวรพระราชโอรสไปครองเมืองพิษณุโลก จึงนับว่าเป็น
การสิ้นอำนาจแห่งเจ้านายในราชวงศ์สุโขทัยเพียงเท่านั้น

ส่วนทางอาณาจักรลานนาไทยในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๘๔-๕ อัน
เป็นปลายสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนพระนัดดาของพระเจ้ากือนานั้น ได้
เกิดเหตุยุ่งยากขึ้นอีก เพราะกษัตริย์ลานนาไทยพระองค์นี้ทรงเลิกล้ม
ถือพระพุทธศาสนา แล้วทรงหันไปถือลัทธิภูตผีแทน สมเด็จพระบรม-
ราชาธิราชที่ ๒ ได้ทรงยกกองทัพไปแทรกแซงเหตุการณ์ในลานนาไทย
อีก แต่ไม่สำเร็จ ทั้งพระองค์เองก็ยังได้เสด็จสวรรคตในระหว่าง
สงคราม ใน พ.ศ. ๑๙๙๑ อีกด้วย

พระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ซึ่งได้ครอง
ราชย์ต่อมาทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ รัชสมัย
ของพระองค์ซึ่งมีเวลายาวนานถึง ๔๐ ปี เป็นสมัยที่มีความสำคัญมากที่
สุดของประวัติศาสตร์ยุคที่ ๑ เป็นสมัยที่ทรงรวบรวมอำนาจการปกครอง
เข้าสู่ศูนย์กลาง และทรงทำสงครามกับพระเจ้าติโลกราช โอรสของ
พระเจ้าสามฝั่งแกนแห่งลานนาไทยอยู่เกือบตลอดรัชกาล พระเจ้า
ติโลกราชทรงครองเชียงใหม่อยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๘๕ ถึง พ.ศ.
๒๐๓๐ เพื่อให้การสงครามกับลานนาไทยสะดวกยิ่งขึ้น สมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถจึงได้เสด็จมาประทับอยู่เสียที่พิษณุโลก ปล่อยให้พระราช
โอรสพระองค์ใหญ่ครองกรุงศรีอยุธยา ส่วนพระราชโอรสองค์ที่ ๒ นั้น

คงประทับอยู่กับพระองค์ที่พิษณุโลก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จ
สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑

พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้
ครองราชสมบัติต่อมา ณ กรุงศรีอยุธยา ทรงพระนามว่าสมเด็จพระ
บรมราชาธิราชที่ ๓ ส่วนพิษณุโลกนั้นทรงมอบให้พระอนุชาซึ่งทรงพระ
นามว่าพระเชษฐาครองต่อไป ใน พ.ศ. ๒๐๓๔ สมเด็จพระบรมราชา
ธิราชที่ ๓ สิ้นพระชนม์ พระเชษฐาซึ่งมีเชื้อสายสุโขทัยทางพระราช
มารดา ก็ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามา-
ธิบดีที่ ๒

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงเป็นกษัตริย์อยุธยาพระองค์แรก
ที่ติดต่อกับชาวยุโรป นั่นคือในตอนต้น พ.ศ. ๒๐๕๒ อัลบูเคิร์ก
(Albuquerque) ได้ส่งทูตมาสู่กรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรก ในสมัย
นี้เองที่กรุงศรีอยุธยานิยมนำชาวโปรตุเกสเข้ามาอยู่ได้ในกรุงศรี-
อยุธยา มะริด ปัตตานีและนครศรีธรรมราช

สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับล้านนาไทยยังคงยืดเยื้อต่อมา
จนสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๒ พระ
ราชโอรสหน่อพุทธางกูรซึ่งครองพิษณุโลกอยู่ จึงได้เสด็จขึ้นครองราชย์
ต่อจากพระองค์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔
กษัตริย์พระองค์นี้ได้ทรงส่งราชทูตไปเจรจาสงบศึกกับเชียงใหม่ แต่
พระองค์เสด็จสวรรคตเสียแต่ยังหนุ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๖ พระขัยราชา
ซึ่งเป็นพระอนุชาต่างพระชนนีจึงชิงราชสมบัติไปจากพระธิดาธิราช
พระโอรสวัย ๔ พรรษาของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ สมเด็จพระ
พระขัยราชาธิราชเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๗

ในรัชกาลสมเด็จพระขัยราชาธิราชนี้เองที่กรุงศรีอยุธยาได้เริ่ม
ขัดแย้งกับพม่าเป็นครั้งแรก เพราะเมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ยกทัพไป
ตีกรุงหงสาวดีใน พ.ศ. ๒๐๘๓ นั้น ได้เสด็จล่องลำเข้ามาในดินแดน
ไทยด้วย สมเด็จพระขัยราชาธิราชทรงตีเอาเมืองกลับคืนมาได้ด้วย
ความร่วมมือของทหารโปรตุเกส นี่คือนจุดเริ่มของสงครามระหว่างกรุง
ศรีอยุธยากับพม่าซึ่งดำเนินอยู่ตลอดยุคที่ ๒

เมื่อสมเด็จพระขัยราชาธิราชเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๐๘๔ นั้น

ได้เกิดเหตุยุ่งยากในเรื่องการสืบราชสมบัติขึ้นอีก เพราะพระยอดฟ้า หรือพระแก้วฟ้าราชโอรสยังทรงพระเยาว์อยู่ ท้าวศรีสุดาจันทร์พระมารดาของพระยอดฟ้า ได้สนับสนุนให้ชูรักคือขุนวรวงศาธิราชเป็นใหญ่ โดยลอบปลงพระชนม์พระยอดฟ้าเสีย บรรดาข้าราชการอันมีขุนพิเรนทรเทพเป็นหัวหน้าจึงได้กำจัดบุคคลทั้งสองเสีย แล้วอัญเชิญพระราชวงศ์พระองค์หนึ่งซึ่งผนวชอยู่เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ยุคที่ ๒ แห่งประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาคือในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นี้ เป็นเรื่องของการศึกสงครามกับพม่าโดยตลอด ขุนพิเรนทรเทพได้รับพระราชทานนามใหม่ว่าพระมหาธรรมราชา เพื่อแสดงถึงการสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์สุโขทัย พระมหาธรรมราชาได้อภิเษกกับพระวิสุทธิกษัตริย์ พระราชธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงมีพระราชโอรสสองพระองค์ คือสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถ

ใน พ.ศ. ๒๐๙๒ พม่าได้ยกทัพเข้ามาทางเมะตะมะ กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี การสงครามครั้งนี้กรุงศรีอยุธยาได้สูญเสียสมเด็จพระสุริโยทัย พระมเหสีของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปในการชนช้างกับพระเจ้าแปรใน พ.ศ. ๒๑๑๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงสละราชสมบัติให้แก่สมเด็จพระมหินทราธิราชราชโอรส แล้วเสด็จออกผนวช และใน พ.ศ. ๒๑๑๒ นั้นเองกรุงศรีอยุธยาก็เสียแก่พม่าในสมัยของพระเจ้าบุเรงนอง นับเป็นการเสียกรุงครั้งแรก จากนั้นพม่าก็ได้แต่งตั้งให้พระมหาธรรมราชาปกครองกรุงศรีอยุธยาต่อไป ครั้นถึง พ.ศ. ๒๑๒๗ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระราชโอรสของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ก็ประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นแก่พม่า และได้ทรงทำสงครามกับพม่าต่อมาจนตลอดรัชกาล และได้เสด็จสวรรคตในระหว่างการสงครามนั้นเอง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๘

เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชา เสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๑๔๘ นั้น ก็นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นยุคที่ ๓ แห่งประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา คือ เริ่มมีการติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ทางยุโรปมากขึ้น ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นั้นกรุงศรีอยุธยาได้เคยทำ

สัญญากับโปรตุเกสมาแล้ว และในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ก็มีการทำสัญญากับสเปน ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถนี้มีความสัมพันธ์กับฮอลันดาและญี่ปุ่นตามลำดับ

ก่อนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๑๕๓ เพียงเล็กน้อย สมเด็จพระเอกาทศรถได้รับสั่งให้ประหารพระโอรสเสียในข้อหากบฏ ราชสมบัติจึงตกอยู่กับพระราชโอรสองค์รองคือเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ กษัตริย์องค์ที่ครองราชย์ต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๓ ในตอนต้นรัชกาลเกิดความขัดแย้งกับญี่ปุ่น และในตอนปลายรัชกาลก็มีเรื่องที่จะต้องปราบปรามเขมร ใน พ.ศ. ๒๑๕๕ นั้นเองที่พระเจ้าเจมส์ที่ ๑ แห่งอังกฤษได้ทรงส่งพระราชสาส์นมายังกรุงศรีอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๑๗๑ นั้นเหตุยุ่งยากทางการเมืองราชสมบัติก็เกิดขึ้นอีก พระเชษฐาพระราชโอรสเพียงจะมีพระชนม์เพียง ๑๕ พรรษาเท่านั้น ผู้ที่มีอำนาจที่แท้จริงในขณะนั้นคือเจ้าพระยาสุริยวงศ์ สมเด็จพระเชษฐาธิราชได้ครองราชสมบัติอยู่ถึง พ.ศ. ๒๑๗๒ ก็ถูกปลงพระชนม์ พระอาทิตย์วงศ์พระอนุชาได้เสด็จขึ้นครองราชย์แทน แต่ไม่นานนักก็ถูกปลงพระชนม์อีก เจ้าพระยาสุริยวงศ์ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในยุคนี้ได้มีการกำจัดการบริหารราชการและพระราชวงศ์ที่เป็นฝ่ายตรงข้ามเป็นอันมาก

ใน พ.ศ. ๒๑๙๙ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองเสด็จสวรรคต เหตุยุ่งยากก็เกิดขึ้นอีก สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาพระอนุชา ได้ขึ้นครองราชสมบัติจากสมเด็จพระเจ้าฟ้าไชยพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่ต่อมาสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาก็ถูกสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชสมบัติต่อไปอีกทอดหนึ่ง เพราะสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาคิดมีดีมีร้ายกับพระชนินุชาของพระองค์

รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชระหว่าง พ.ศ. ๒๑๙๙ ถึง พ.ศ. ๒๒๓๑ นั้น เป็นรัชสมัยที่กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่งในด้านการติดต่อกับต่างประเทศ ศิลปะ และ วัฒนธรรม ทรงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับฝรั่งเศส ในด้านการสงครามก็มี

เพียงการรบกับเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๒๒๐๕ เท่านั้น รัชสมัยของ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้คือตอนต้นของยุคที่ ๔ ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๒๓๑ นั้น ผู้ที่ได้ครองราชสมบัติต่อมา คือ สมเด็จพระเพทราชา ซึ่งเป็นบุตรของพระนม สมเด็จพระเพทราชาไม่ทรงโปรดฝรั่ง ฉะนั้นอำนาจของชาวยุโรปจึงสิ้นสุดลงในรัชกาลนี้ สมเด็จพระเพทราชาเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๒๔๖ ขุนหลวงสรศักดิ์ได้ครองราชย์ต่อ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ หรือพระเจ้าเสือ กษัตริย์พระองค์ต่อมาคือสมเด็จพระภูมิทรราชหรือสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พระโอรสของพระเจ้าเสือ ในรัชกาลนี้กรุงศรีอยุธยาได้เมืองบันทายมาศจากเขมร สมเด็จพระเจ้าท้ายสระเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๒๗๕ พระอนุชาของพระองค์ก็ได้ขึ้นราชสมบัติไปจากพระราชโอรส พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ก็คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งครองราชย์อยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๗๕ ถึง พ.ศ. ๒๓๐๑ เป็นรัชสมัยที่กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุขอีกวาระหนึ่งก่อนที่จะถึงแก่ความพินาศในบั้นปลาย ในรัชกาลนี้การศาสนาและวรรณกรรมมีความเจริญไม่แพ้สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

กรุงศรีอยุธยาถูกรุกรานอีกครั้งหนึ่งเมื่อพระเจ้าอลองพญาเสด็จขึ้นสู่บัลลังก์พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๕ เหตุการณ์ทางกรุงศรีอยุธยาหลังจากสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้น ปรากฏว่าบ้านเมืองมีความอ่อนแอมาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เสด็จขึ้นครองราชย์ไม่นานก็ต้องทรงสละให้สมเด็จพระเจ้าเอกทัศพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่อ่อนแอมาก ในที่สุดกรุงศรีอยุธยาก็ต้องเสียแก่พม่าอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ นับว่าเป็นที่สิ้นสุดแห่งประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา

รายพระนามพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๓๓ พระองค์มีดังนี้^๕

๑. ราชวงศ์อู่ทอง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง)
พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๑๒
๒. " สมเด็จพระราเมศวร
(ครั้งที่ ๑) พ.ศ. ๑๙๑๒-๑๙๑๓
๓. ราชวงศ์สุพรรณภูมิ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พจว)
พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๓๑
๔. " พระเจ้าทองหล่อ
(ถูกปลงพระชนม์) พ.ศ. ๑๙๓๑-๑๙๓๑
- ราชวงศ์อู่ทอง สมเด็จพระราเมศวร
(ครั้งที่ ๒) พ.ศ. ๑๙๓๑-๑๙๓๘
๕. " สมเด็จพระรามราชา
(ถูกถอดออกจากราชสมบัติ)
พ.ศ. ๑๙๓๘-๑๙๕๒
๖. ราชวงศ์สุพรรณภูมิ สมเด็จพระอินทราชาธิราช (เจ้านครอินทร์)
พ.ศ. ๑๙๕๒-๑๙๖๗
๗. " สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒
(เจ้าสามพระยา) พ.ศ. ๑๙๖๗-๑๙๙๑
๘. " สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑
๙. " สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓
พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๐๓๔
๑๐. " สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒
๑๑. " สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔
(หน่อพุทธางกูร)
พ.ศ. ๒๐๗๒-๒๐๗๖
๑๒. " พระริษฏาธิราช
(ถูกปลงพระชนม์) พ.ศ. ๒๐๗๖-๒๐๗๗

๑๓.	ราชวงศ์สุพรรณภูมิ	สมเด็จพระชัยราชาธิราช พ.ศ. ๒๐๗๗-๒๐๘๙
๑๔.	"	พระยอดฟ้า หรือ พระแก้วฟ้า (ถูกปลงพระชนม์) พ.ศ. ๒๐๘๙-๒๐๙๑
๑๕.	"	สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๑
๑๖.	"	สมเด็จพระมหินทราธิราช พ.ศ. ๒๑๑๑-๒๑๑๒
๑๗.	ราชวงศ์สุโขทัย	สมเด็จพระมหาธรรมราชา พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๓๓
๑๘.	"	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘
๑๙.	"	สมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๕๓
๒๐.	"	พระศรีเสาวภาคย์ (ถูกปลงพระชนม์) พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๕๓
๒๑.	"	สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๗๐
๒๒.	"	สมเด็จพระเชษฐาธิราช (ถูกปลงพระชนม์) พ.ศ. ๒๑๗๑-๒๑๗๒
๒๓.	"	พระอาทิตย์วงศ์ (ถูกถอดออกจากราชสมบัติและถูกปลงพระ ชนม์ภายหลัง) พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๗๒
๒๔.	ราชวงศ์ปราสาททอง	สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙
๒๕.	"	สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย (ถูกปลงพระชนม์) พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๑๙๙
๒๖.	"	สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (ถูกปลงพระชนม์) พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๑๙๙
๒๗.	"	สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑

๒๘. ราชวงศ์บ้านพลูหลวง สมเด็จพระเพทราชา

พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖

๒๙. " สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ)

พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๒๕๐

๓๐. " สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

พ.ศ. ๒๒๕๐-๒๒๗๕

๓๑. " สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑

๓๒. " สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง
(สละราชสมบัติออกผนวช)

พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๐๑

๓๓. " สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐

ฉาวกรรมอยุธยา

จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่าชาวกรุงศรีอยุธยาได้ประสบเหตุการณ์ต่างๆ มากมายทั้งที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา ชาวกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้สร้างวรรณกรรมในสมัยอยุธยาขึ้น จึงเห็นสมควรที่จะศึกษาเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาในด้านต่าง ๆ ด้วย เช่น การปกครอง สังคม ศาสนา ศิลปะ ฯลฯ เพื่อให้เห็นได้ชัดขึ้นว่าประสบการณ์ของชาวกรุงศรีอยุธยาได้มีส่วนสร้างรูปแบบวรรณกรรมของตนไว้อย่างไรบ้าง

การปกครอง

การปกครองของประเทศไทยตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา ได้มีพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าผู้ปกครองประเทศ ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี การปกครองถือหลักครอบครัวเป็นหลักสำคัญ คนในครอบครัว

มีหัวหน้า ครอบครัวมีการรับผิดชอบต่อกันและกัน ครอบครัวทั้งปวง
รวมกันเข้าเป็นเมืองหรือรัฐ มีเจ้าเมืองหรือพระมหากษัตริย์ปกครอง
ในฐานะหัวหน้าครอบครัว อำนาจการปกครองทั้งหลายทั้งปวงจึงรวม
อยู่ในองค์พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงมีหน้าที่ปกครองให้พลเมืองได้รับความ
ร่มเย็นเป็นสุข ทรงเป็นที่พึ่งในยามที่มีภัยพิบัติ ทรงป้องกันให้พ้นจาก
จากศัตรู และทรงระงับข้อพิพาทต่าง ๆ อันเกิดขึ้นภายในด้วยความ
ยุติธรรม ทรงรักษาลิทธิเสรีภาพต่าง ๆ อันเป็นสมบัติของชนที่เป็น
อิสระ และทรงส่งเสริมศีลธรรมจรรยาตลอดจนวิชาความรู้ต่าง ๆ อัน
เป็นเครื่องทำให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พ.ศ.
๑๘๙๓-๑๙๑๓) ได้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว การ
ติดต่อระหว่างไทยกับขอมมีมากขึ้น ไทยทางใต้ได้รับการอบรมทาง
ระเบียบประเพณีแบบขอมมากกว่าไทยทางเหนือ เพราะได้คลุกคลีอยู่
กับพวกขอมมาเป็นเวลานาน จึงได้รับประเพณีการปกครองของขอมซึ่ง
ถือว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชามาใช้ นอกจากนี้ไทยยังได้
รับคัมภีร์ธรรมศาสตร์มาจากมอญ และในคัมภีร์ธรรมศาสตร์นี้ได้มีการ
ยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นเทวราชาเช่นเดียวกัน ในขั้นต้นได้ถือตาม
คติพราหมณ์ก่อน คือถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเทียบเท่าพระศิวะ
หรือพระวิษณุ ดังปรากฏในพิธีใหญ่ ๆ เช่น พิธีบรมราชาภิเษก ในพิธี
นี้พราหมณ์จะสาธยายมนต์ อัญเชิญพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ แต่ต่อมาคัมภีร์
ธรรมศาสตร์ดังกล่าวค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป จนลักษณะที่เป็นไปใน
ศาสนาพราหมณ์ลบเลือนเสียหมด และค่อย ๆ กลายมาเป็นคัมภีร์ของ
ฝ่ายพระพุทธศาสนาในที่สุด

การปกครองในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ นั้น พระองค์
ทรงได้รับอิทธิพลจากขอม ทำให้ลักษณะการปกครองแบบไทยเดิมคือ
แบบ "บิดาปกครองบุตร" ที่กรุงสุโขทัยใช้อยู่นั้นเลื่อนลงไป ทั้งนี้
เพราะระบบการปกครองแบบกษัตริย์ไทยถือว่า พระมหากษัตริย์ทรง
เป็นสมมติเทพ ทรงสืบเชื้อสายมาจากเทวดา ต่างจากประชาชนสามัญ
อำนาจเด็ดขาดในการปกครองจึงขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระ
องค์เดียว

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงกลายเป็นสมมติเทพขึ้นมาเช่นนี้ ข้าราชการ
การและประชาชนจึงต้องถวายความเคารพต่อพระองค์ในฐานะนายกับ
บ่าว หรือในฐานะเทพเจ้ากับมนุษย์ นอกจากนั้นบุคคลที่มีฐานะต่ำกว่า
เช่น เสนบดีที่แพ้สงครามถูกจับมาได้ หรือคนที่ต้องโทษ ก็ถูกเหยียด
หยามเป็นทาส ได้มีหลักฐานปรากฏว่าเคยมีทาสในกรุงศรีอยุธยาหนีไป
แสวงหาอิสรภาพที่กรุงสุโขทัย ด้วยสองพระนครนี้เป็นพันธมิตรมีฐานะ
อย่างประเทศที่มีศักดิ์เสมอกัน พวกทาสเหล่านี้ถูกเหยียดว่าเป็นสัตว์
เลี้ยงของนาย สถานะทางสังคมของราษฎรในสมัยอยุธยาจึงเปลี่ยนแปลง
ไปมาก มีการแบ่งชั้นของบุคคล คือ กษัตริย์ พระสงฆ์ ข้าราชการ
การ ประชาชนและทาส และการแบ่งชั้นนี้มีมากขึ้นเมื่อสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถทรงตั้ง *กฎหมายไยรวาล* และกำหนด *ศักดินา* ขึ้น

ต่อมา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทรงแผ่อำนาจไปครอบ
คลุมดินแดนสุโขทัยทั้งหมดเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๑ อิทธิพลของระบบการปก
ครองตามแบบขอมของกรุงศรีอยุธยา จึงได้แผ่ขยายไปครอบคลุมเหนือ
ดินแดนสุโขทัยด้วย และได้ทำให้ลัทธิการปกครองตามแบบไทยเดิมต้อง
ผันแปรไปตามอำนาจของผู้ปกครอง ในสมัยแรก ๆ การปกครองแบบ
กษัตริย์ไทยนี้ยังคงมีส่วนคล้ายคลึงกับการปกครองแบบปิศาจไทยอยู่
บ้าง แต่ก็มิได้คงอยู่ในระบบนั้นตลอดไป หากได้มีการเปลี่ยนแปลงผัน
แปรรูปการปกครองที่ทำให้ราษฎรต้องเห็นห่างจากพระมหากษัตริย์ของ
ตนออกไป คติดั้งเดิมที่เคยถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นบิดาก็เปลี่ยนไป
เป็น "เจ้าชีวิต" หรือ "เจ้าแผ่นดิน"

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ฐานะของพระเจ้าแผ่นดินได้เห็นห่างไป
จากราษฎรทุกหมู่ พระมหากษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองโดยสิทธิขาด
พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่จะทรงทำศึกสงครามได้ ทำไมตรี ลง
โทษ หรือพระราชทานอภัยอย่างหนึ่งอย่างใดกับใครก็ได้ทั้งสิ้น พระ
องค์จึงทรงมีพระราชอำนาจในอันที่จะทรงออกกฎหมายข้อบังคับตาม
พระทัยชอบ โดยไม่ทรงต้องขอคำแนะนำหรือความเห็นจากเจ้านาย
ขุนนางผู้ใดเลย ทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นไปตามแต่พระองค์จะทรงมีพระ
ราชประสงค์ มีประเพณีอยู่อย่างหนึ่ง คือที่ประชุมเสนาบดีที่ปรึกษาจะ
ทูลแนะนำในเรื่องสำคัญก็ยอมทำได้ แต่พระมหากษัตริย์ก็ยังทรงมีพระ

ราชอำนาจที่จะทรงรับหรือไม่รับคำแนะนำนั้น ด้วยเหตุนี้สิ่งใดที่พระองค์ทรงพิจารณาว่าเป็นทางที่ดีที่สุด สิ่งนั้นประชาชนพลเมืองก็จะต้องปฏิบัติตาม

การบริหารประเทศ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงแม้ว่าไทยจะได้รับวัฒนธรรมจากขอมมาใช้ แต่ในด้านการปกครองราชอาณาจักรสมัยต้นก็ยังคงเลือกเอาแบบแผนของกรุงสุโขทัย และของขอมมาปรับปรุงใช้เป็นต้นว่าการควบคุมพลเมือง ใช้วิธีการเหมือนอย่างสุโขทัย และการกำหนดท้องที่ในการบังคับบัญชาก็เช่นเดียวกัน ให้ทุกเมืองมีอำนาจจัดการภายในเมืองของตนเอง ก่อสร้างถนนหนทางเอง จัดการบ้านเมืองของตนเองทุกอย่าง โดยมีกรมการเป็นผู้คอยช่วยเหลือ ความผูกพันของเมืองเหล่านี้ต่อเมืองหลวงก็คือ การส่งทหารไปช่วยเมื่อเกิดศึกสงคราม

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงพระดำริว่า กรุงศรีอยุธยามีอาณาเขตกว้างขวางขึ้น แต่วิธีการปกครองยังไม่ทั่วถึงและรัดกุมพอ จึงควรที่จะขยายอำนาจของราชธานีออกไปให้กว้างขวาง การที่ผู้ครองนครต่าง ๆ มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองตนเองนั้น เป็นอุปสรรคต่อการสถาปนาความมั่นคงของพระราชอาณาจักรเป็นส่วนรวม การแก้ไขระเบียบประเพณีการปกครองครั้งนี้ พระองค์ทรงอาศัยพวกข้าราชการเมืองสุโขทัย ชาวกำปพูชา ตลอดจนทั้งพวกพราหมณ์พวกเจ้านายท้าวพระยาซึ่งมีความชำนาญด้านการปกครองร่วมกันปรึกษาหารือและวางแผนปฏิบัติขึ้น การแก้ไขระเบียบการปกครองนี้ได้แยกการทหารและพลเมืองออกจากกันเป็นครั้งแรก ฝ่ายทหาร มีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาตรวจตราราชการทหารทั่วพระราชอาณาจักร ฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายกเป็นหัวหน้า บังคับบัญชาฝ่ายพลเรือนทั่วพระราชอาณาจักร และมีเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้ง ๕ เป็นจตุสดมภ์รองลงมา มีกรมเมือง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา ส่วนการปกครองหัวเมืองนั้น ก็ทรงยกเลิกเมืองหน้าด่าน หรือเมืองลูกหลวงเสีย ทั้งนี้เพื่อเป็นการขยายอำนาจของเมืองหลวงให้กว้างขวางออกไป แล้วจัดตั้งเมืองขึ้นในขึ้นเป็นเมืองในเขตราชธานี มีเจ้าเมืองเรียกว่า "ผู้รั้ง" เป็นผู้ปกครองปฏิบัติการตามคำบัญชาของเจ้ากรม

ในราชธานี ซึ่งไม่มีอำนาจเด็ดขาดเหมือนเจ้าเมือง เมืองเหล่านั้นตั้งอยู่ใกล้เมืองหลวงเสมือนเป็นกองรักษาด่านของกองทัพเป็นต้น

ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อำนาจของพระมหากษัตริย์เข้มแข็งขึ้นตามลำดับ เนื้อแผ่นดินต่าง ๆ ที่มีเขตแดนติดกับเมืองใหญ่ ๆ เพียงพอที่พระองค์จะทรงสามารถทำให้แผ่นดินเหล่านั้นยำเกรงและอยู่ในบังคับบัญชาของพระองค์โดยตรงได้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พระองค์จะต้องทรงจำกัดสิทธิและอำนาจของพวกเจ้านายตลอดจนข้าราชการชั้นสูง โดยการจัดระเบียบการปกครองให้รัดกุมขึ้น

การตั้งตำแหน่งสมุหกลาโหมและสมุหนายกขึ้น มีผลสำคัญในการปกครองประเทศ กล่าวคือ ทำให้อำนาจของพระมหากษัตริย์แผ่กว้างขวางออกไปกว่าเดิม เพราะสมุหกลาโหมมีอำนาจควบคุมดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ สมุหนายกควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือ นั่นคืออำนาจของราชธานีเริ่มแผ่ไปครอบคลุมหัวเมืองต่าง ๆ เนื่องด้วยอิทธิมหาเสนาบดีทั้งสองตำแหน่งนี้ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเป็นผู้ออกคำสั่งทรงเป็นผู้ตัดสินพระทัยในการกำหนดนโยบาย จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการปกครองที่มีพื้นฐานรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง^๑ ทั้งนี้เพราะสำนักงานกลางของกรมต่างๆ องค์การ บุคคล รวมทั้งกรมที่มีหน้าที่ปกครองหัวเมืองโดยเฉพาะตั้งอยู่ในเมืองหลวง และเจ้ากรมที่สำคัญ ๆ เหล่านั้นก็รับคำสั่งโดยตรงจากพระมหากษัตริย์

อาจกล่าวได้ว่า การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยึดบังเหียนการปกครองไว้ในอุ้งพระหัตถ์ของพระองค์ทั้งหมดนี้ทำให้พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินเพิ่มพูนขึ้นกว่าเดิมเป็นอันมาก วิวัฒนาการแห่งการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งได้เริ่มขึ้นเมื่อสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้บรรลุผลถึงจุดสุดยอดในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้เอง และนับตั้งแต่นั้นมาพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์สืบต่อมา ก็ถือเอาระบบการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมาใช้จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะมีการแก้ไขก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

นิติบัญญัติ ในชั้นเดิมกฎหมายของไทยมีอยู่ ๒ ประเภทเท่านั้นคือ

ประเภทหนึ่งเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ คัมภีร์ธรรมศาสตร์ คือ พระธรรมศาสตร์ และอีกประเภทหนึ่งมิได้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ จารีตประเพณี อันเป็นข้อบังคับที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความเคยชินของชุมชนในทางปฏิบัติ แม้ในลำดับต่อมาเมื่อชาติไทยมีพระมหากษัตริย์ปกครองประเทศชาติแล้ว พระมหากษัตริย์เหล่านั้นก็ได้ทรงบัญญัติกฎหมายขึ้นอย่างแท้จริง พระราชภาระของพระองค์ก็ต้องคอยสอดส่องควบคุมให้การอ่านวยความยุติธรรมเป็นไปด้วยดี และทรงรับหน้าที่เป็นผู้พิพากษาสูงสุด เพื่อพิจารณาชี้ขาดในข้อพิพาทโต้เถียงซึ่งเกิดขึ้นระหว่างพลเมือง พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจเต็มที่จะวางข้อกำหนดลงโทษบรรดาผู้ที่ทำลายความสงบเรียบร้อยของประเทศ ทั้งทรงวางข้อบังคับเพื่อจัดระเบียบการศาลและการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีด้วย อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ก็มีผู้ตั้งกฎหมาย เพราะในครั้งนั้นถือว่า กฎหมายย่อมอยู่ในจารีตประเพณี และในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ แต่ลักษณะการที่เป็นเช่นนั้นก็ได้เป็นอุปสรรคมิให้พระองค์ทรงเป็นอธิปัตย์ที่ทรงอำนาจเด็ดขาดเต็มที่ทรงสามารถจัดทำทุกอย่างตามพระราชหฤทัยได้ ฉะนั้นพระองค์จึงทรงมีอิสระอย่างเต็มที่ในอันที่จะทรงวินิจฉัยชี้ขาดหรือบัญญัติการเป็นไปในทางที่ขัดที่ตรงกันกับพระธรรมศาสตร์หรือกับจารีตประเพณีอันมีอยู่แล้วนั้นได้ พระราชวินิจฉัยชี้ขาด หรือพระราชโองการนี้จะมีแต่อำนาจในเชิงบังคับด้วยกำลังเท่านั้น มิได้มีอำนาจในเชิงบทกฎหมาย แต่ถ้าพระราชโองการราชวินิจฉัยชี้ขาดของพระมหากษัตริย์ถูกต้องกับหลักความยุติธรรมแล้ว กล่าวคือตรงกับหลักธรรมศาสตร์แล้ว พระราชโองการย่อมเข้าร่วมอยู่ในธรรมศาสตร์และมีอำนาจเช่นเดียวกับธรรมศาสตร์ พระราชวินิจฉัยและพระราชโองการเช่นนี้เรียกว่า "ราชศาสตร์"

ในการร่างราชศาสตร์นั้น ขึ้นต้นเกิดจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงเห็นว่ามีข้อพิพาทเรื่องใดเรื่องหนึ่งเกิดขึ้น และได้รับการพิจารณาตัดสินโดยบทบัญญัติที่เห็นว่าเขียนเพี้ยนไม่ตรงต่อความเที่ยงธรรม หรือบทบัญญัติที่ใช้ในการพิจารณาคัดสินนั้นเลอะเลือนไม่แน่นอน หรือเป็นเรื่องที่ไม่เคยได้ทรงบัญญัติไว้ก่อน จึงโปรดฯ ให้มีการร่างกฎหมายขึ้น ผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย คือพรหมณ์บุโรหิตาจารย์ หรือลูกขุน ณ

ศาลา ลูกขุน ณ ศาลหลวงจะรับมาร้อยกรองแล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายให้ใช้เป็นกฎหมายสืบไป เรียกว่า "พระราชศาสตร์" แต่เพื่อจะทำให้พระราชศาสตร์ศักดิ์สิทธิ์ ในคำปรารภของกฎหมายมักจะอ้างอิงบทบัญญัติในพระธรรมศาสตร์ขึ้นไว้ในตอนต้น ทำนองแสดงความเกี่ยวเนื่องกัน กฎหมายโบราณขึ้นต้นด้วย "ศุภมัสดุ" บอกวันเดือนปี แล้วบรรยายความว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ไหน เสด็จประทับอยู่ ณ พระที่นั่งใด ได้มีผู้ใดนำกรณีพิพาทขึ้นร้องเรียน ขอพระบรมราชวินิจฉัย แล้วทรงเห็นอย่างใด แล้วจึงทรงตราเป็นกฎหมายขึ้นนอกกฎหมายนั้น แบ่งเป็นข้อ ๆ เรียกว่า "มาตรา" จัดเป็นเรื่อง ๆ อ่านได้ติดต่อกัน นับว่ากฎหมายไทยมีระเบียบการร่างดีไม่แพ้ใคร ๆ มาแต่โบราณ^{๑๐}

อย่างไรก็ตาม พระราชศาสตร์นี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ ส่วนคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง พระราชศาสตร์นี้อาจเพิกถอนได้ และตามหลักแล้วมักจะมีผลใช้บังคับได้เพียงแต่ในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงออกพระราชศาสตร์นั้นเท่านั้น แม้แต่คดีต่าง ๆ ที่ยังว่ากล่าวค้างอยู่ที่ศาลก็ต้องยกเลิกกันไป ปรากฏในกฎหมายลักษณะตระลาการมาตรา ๑๐๐ ว่า "ราษฎรผู้ต้องคดีค้างอยู่ในตระลาการทรงสองฝ่ายของมิแล้ว ภอเกิดอุบัติเหตุแผ่นดินกลับแล้วแลตั้งขึ้นใหม่และฝ่ายข้างหนึ่งจะกลับเอาคดีขึ้นว่าใหม่ใช้ ท่านว่า ๆ หมิได้เลช เหตุใดจึงกล่าวดั่งนี้ เหตุว่าพระมหากษัตริย์ดำรงเสวยฉัตร์ใหม่"

การที่พระราชโองการของพระมหากษัตริย์ไม่มีการใช้สืบต่อเช่นนี้ทำให้เกิดข้อขัดข้องไม่สะดวกในการปกครอง ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะทำให้พระราชโองการนั้นมั่นคงขึ้น คือเอาพระราชโองการนั้นสมทบเข้าไว้เสียในพระธรรมศาสตร์ ถ้าหากเห็นว่าพระราชโองการนั้นตรงกันกับพระธรรมศาสตร์ ก็เป็นอันว่าจัดเข้ารวมไว้ในพระธรรมศาสตร์ได้ โดยเอาเนื้อความในพระราชโองการแต่งเป็นบทมาตรานับบัญญัติความทั่วไป และจัดลำดับให้เข้าไปอยู่ตามหมวดหมู่ของพระราชโองการอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกันกับที่ได้นำมาจัดวางไว้ก่อนแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระราชโองการของพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งจึงตกทอดต่อ

มาใช้ในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ที่ทรงดำรงราชย์ต่อมาได้โดย ไม่มีความขัดข้อง ประหนึ่งว่าเป็นบทบัญญัติในพระธรรมศาสตร์¹¹

กฎหมายในสมัยอยุธยา นั้นเรียกชื่อเป็นเอกเทศแต่ละอย่างว่า พระอัยการ บ้าง พระราชบัญญัติ บ้าง พระราชกฎหมาย บ้าง ตลอดระยะเวลาสี่ร้อยกว่าปี กฎหมายอยุธยา มีตราไว้ทั้งที่เป็นกฎหมายสารบัญญัติกำหนดสิทธิและหน้าที่ของปวงชน ตลอดจนบัญญัติเกี่ยวกับการพิจารณาตัดสินอรรถคดี มีทั้งกฎหมายปกครองเป็นทำนองรัฐธรรมนูญ ปกครองแผ่นดินมากมายหลายลักษณะ รวมเป็นบทมาตราทั้งสิ้นทุกลักษณะแล้ว มีถึง ๑๖๐๓ บท

กฎหมายกรุงศรีอยุธยาโดยลำดับรัชกาลมีดังต่อไปนี้

๑) ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ มี¹²

๑. กฎหมายลักษณะพยาน
๒. กฎหมายลักษณะอาญาหลวง
๓. กฎหมายลักษณะรับฟ้อง
๔. กฎหมายลักษณะลักพา
๕. กฎหมายลักษณะอาญาราชวงศ์
๖. กฎหมายลักษณะโจร
๗. กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ว่าด้วยที่ดินและสาเหตุ
๘. กฎหมายลักษณะฉ้อฉล

๒) ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มี¹³

๑. กฎหมายศักราชการเข้าราชการฝ่ายพลเรือน ทหาร และข้าราชการหัวเมือง
๒. กฎหมายอาญาหลวงเพิ่มเติม
๓. กฎหมายลักษณะกบฏศึก
๔. กฎมณเฑียรบาล¹⁴

๓) ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มี¹⁵

๑. กฎหมายลักษณะอุกฉกรรจ์
๒. กฎหมายพระธรรมนูญ
๓. กฎหมายลักษณะทาส
๔. พระราชกำหนดว่าด้วยค่าธรรมเนียมศาล

๕. กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยเข้าสัมพันธ์
๖. กฎหมายลักษณะอาญาหลวงเพิ่มเติม
๗. กฎหมายลักษณะมฤตก
๘. กฎหมายลักษณะกัณฑ์

๔) ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มี

๑. กฎหมายลักษณะรับฟ้องเพิ่มเติม มีกฎ ๓๖ ข้อว่าด้วยคดีความฟ้องร้อง
๒. พระราชกำหนดว่าด้วยการฟ้องคดี
๓. พระราชกำหนดห้ามมิให้ช่องเสฟเมณกับชาวต่างประเทศ

๕) ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา มี^{1๖}

๑. กฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท
๒. กฎ ๓๖ ว่าด้วยจารีตนครบาล
๓. กฎหมายลักษณะตลาการเพิ่มเติม
๔. พระราชกฤษฎีกาให้จัดคนสังกัดวัดในจังหวัดพัทลุง

๖) ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ มี¹⁷

๑. กฎ ๓๖ ข้อเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความในศาล
๒. พระราชกำหนดต่าง ๆ

๗) ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มี

๑. กฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท
๒. กฎหมายลักษณะทาสเพิ่มเติม
๓. พระราชกำหนดต่าง ๆ

ตามสายตาของนักกฎหมาย สังขธรรมในกฎหมายอยุธยาคือการปกครองประชาชนนั้น มีจุดมุ่งหมายที่จะปกครองให้ประชาชนอยู่สุขเย็นใจ มิใช่ปกครองเพื่อความอยู่สุขเย็นใจของผู้ปกครองเอง คนไทยในสมัยอยุธยาเป็นคนมีค่า เพราะแม้จะเป็นข้าทาสชายตัวแก่เขา ท่านก็ยังให้ถือว่าเป็นไพร่หลวงหรือข้าแผ่นดิน ท่านห้ามมิให้ใครข่มเหง ให้เจ้าหน้มีมนุษยธรรม โดยยอมให้เรียกเอาดอกเบี้ยเกินอัตราได้เพียงเดือนเดียว ต่อจากนั้นให้เรียกได้แต่ตามอัตราในกฎหมาย ส่วนกฎหมายลักษณะโจรก็ลงโทษตามความทุกข์ยากของบ้านเมือง นับว่าเป็น

บางตอนก็อาจถือหรืออ่านให้เป็นคำร้อยกรองแบบว่าใช้ได้ เช่น
ในพระไอยการลักษณะโจร ซึ่งตามเลขศักราชปรากฏว่าตั้งขึ้น เมื่อ
พ.ศ. ๑๙๐๓ ในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) ว่า

"๑ อนึ่งมีพระราชบัญญัติไว้แก่อธิบดีศรีนครบาล ผู้บริหาร
พิจารณากันตามความโจรทั้งปวงไว้ จงมีใจที่อดตรงคงในเบญจะ
สีล ๕ คือ อย่าให้ฆ่าสัตว์ อย่ากำหนดในทรัพย์ท่าน อย่าทำ
ทุราจารหล่งประเวณี อย่ากล่าววะจกรรมมุขาวาท อย่าคิด
ใจใหญ่ อย่าใส่สูงให้พ้นศักดิ์ จงสวามีภักดีแก่พระผู้เป็นเจ้า
แห่งบรมกระษัตริย์ผู้ทรงสวัสดิ์ศรีสุริยพงษ์อภัยไธ และผู้ใด
สมเด็จพระผู้วนารถตั้งไว้เป็นราชอธิบดีศรีพระนครบาล จง
พิจารณาให้รู้ลักษณะที่จะรักษาพยาบาลซึ่งประตู่บ้านเมืองเนื่อง

ถนนหนทางท่านพูนอุทยานสถาน

ข้าง }
 } ชำล่า
 } มา }

จนวนคลีตรึมทุกขราชวรโจรผู้ร้ายราชมคัณฑ์รณธาทองทุกทบของ
คลองแคบคับ แต่งขับคนให้หลีกหลบ ผีกคนสงบกราบกราน
เมื่อท่านจะมีที่เสด็จลี้ลา พญาบาลเทพารักษรักษาพฤษภารุง
คิดผดุงบ้านเมือง เปลื้องทุกขราชวรประชา แต่งสารตราไป
เอาโจรผู้ร้ายในเมืองฝ่ายขอบชนบท มากำหนดหาโทษจงเป็น
สัจ จงมีใจจัดสุธาสวามีภักดี รักษาพระนครเรศ อย่าบังเหตุ
แก่ราชการ แลทำตามสารพระราชกฤษฎีกา โดยมาตราสาชคดี
อันมีอายุการ ในพระนครบาลนั้น"^{๒๐}

บางแห่งก็กล่าวอ้างเป็นถ้อยคำมีคติอย่างน่าคิดน่าฟัง เช่น
มาตรา ๓๗ แห่งพระไอยการฉัวเมียร กล่าวถึงสามมีศรีทาสละภรรยา
และทรัพย์สินออกบวชเป็นภิกษุสามเณรแล้ว ถ้าสามมีกลับสิกข์ออกมาและ
ถ้าหญิงยังครองตัวอยู่ทำผิด บุตรภรรยาทรัพย์สินทั้งปวงก็กลับคืนเป็น
สิทธิแก่ชาย โดยอ้างหลักได้ว่า "เหตุว่าเรือนท่านเคยอยู่ อยู่ท่านเคย
นอน หมอนท่านเคยเรียง เสบียงท่านเคยกิน" บางแห่งก็ยกเหตุผล
มาอ้างคล้ายกับถ้อยคำสำนวนในสุภาษิตพระร่วง เช่น เมื่อตกปากลง

ค่ากันแล้ว ภายหลังมากลับค่าเสีย ก็ให้ปรับใหม่ได้ โดยอ้างว่า "เหตุ
พลั้งปากเสียศีล ผลาตต้นตกต้นไม้" บางแห่งก็ยกเหตุผลมาอ้างดูเป็น
ปรัชญาในทางธรรมเช่น ผู้จ้างแม่มดพอมดทำเสน่ห์ให้หญิงรักชาย หรือ
ชายรักหญิง แล้วบังเอิญผู้ถูกเสน่ห์เคราะห์ร้ายเจ็บไข้ตายลง มิให้ลง
โทษแก่แม่มดพอมดนั้นเพราะ "เป็นกามแก่ผู้ตายนั้น เทวดายังรู้จัก
มนุษย์หาจะอยู่ได้" หรือผู้เป็นหมอรักษาคนไข้ ถ้าคนไข้ตายลง หมอ
ไม่ต้องใช้ค่าทดแทนเหตุคนตายเพราะ "ชีวิตคนทั้งหลายรู้ตายรู้มี
ถึงอินทร์พรหมเทพบุตรก็จุติมีวชิษณฺ์เดชะ" บางแห่งก็สรรเอาถ้อยคำ
อันมีสววรรณคืออย่างซาบซึ่งมาบรรจุเป็นเหตุผลไว้เช่น พูดถึงผู้อ้าง
พยาน แล้วกลับไม่เผชิญสืบตามที่อ้างก็ให้ปรับเอาคดีเป็นแน่ "เหตุ
ชีวหาอันเดชะกล่าวถ้อยเป็นสอง" ซึ่งนับว่าเป็นคำคมมีรสทางวรรณคดี
อย่างลึกซึ้ง ถึงใจผู้อ่านผู้ฟังเป็นอย่างดียิ่ง^{๕๑}

สังคม

สังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาแบ่งออกเป็นหลายชั้น พระมหา
กษัตริย์ทรงเป็นยอดสุดของสังคม และทรงดำรงตำแหน่งในสังคมหลาย
ตำแหน่ง ในฐานะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพ เป็นผู้บังคับบัญชา
สูงสุดของทหารทั้งปวง มีพระราชอำนาจที่จะกะเกณฑ์ไพร่พลมาใช้ในการ
ป้องกันประเทศและมีพระราชอำนาจที่จะรักษาระเบียบวินัยต่าง ๆ
ไว้ได้ด้วยการลงทัณฑ์แก่ชนทั้งปวง ตั้งแต่ชั้นเบาจนถึงชั้นประหารชีวิต
พระองค์จึงทรงเป็นเจ้าของชีวิต และเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งประเทศ จะ
พระราชทานที่ดิน ณ ที่ใดและมากน้อยเพียงใดให้แก่ผู้ใดทำมาหากินก็
ได้ นอกจากนี้ยังทรงดำรงตำแหน่งธรรมราชา ทรงเป็นพุทธมามก
และเป็นผู้นำทางศีลธรรม ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมเป็นเยี่ยงอย่าง
ให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม ถัดจากพระมหากษัตริย์ลงมาก็คือ เจ้านาย ขุนนาง
ราชบุตร และทาส การใช้ทาสเริ่มมีมาแล้วตั้งแต่เริ่มสร้างกรุงศรี
อยุธยา มีความปรากฏในบานแพนกฎหมายลักษณะลักพาบทหนึ่งว่า
เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยากับกรุงสุโขทัยเป็นไมตรีกันนั้น มีผู้ลักพาทาสใน
กรุงศรีอยุธยาหนีขึ้นไปเมืองเหนือ พวกเจ้าเงินกราบทูลสมเด็จพระ

รามายิบัติที่ ๑ ขอให้ติดตามเอาทาสกลับมาเพราะ "เมืองท่านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว" แต่สมเด็จพระรามายิบัติที่ ๑ หาได้ทรงบัญชาตามไม่ คำรัสสั่งให้ว่ากล่าวเอาแก่ผู้ขายนายประกันและมิดำซึ่งยังใช้กันมาปรากฏอยู่ค่าหนึ่งซึ่งเรียกผู้พ้นจากทาสว่า "เป็นไท"^{๒๒} พวกทาสไม่มีสิทธิเสรีภาพในร่างกายของตน แล้วแต่นายของตนจะทำอย่างไรก็ได้ นายเงินมีสิทธิที่จะเปลี่ยนดีทาสของตนได้ แต่ฆ่าทาสไม่ได้

การแบ่งชั้นสังคมในเมืองไทยเป็นไปอย่างผิวเผิน ไม่ฝังลึกในจิตใจของชาวไทย เช่นการแบ่งวรรณะในสังคมอินเดีย เพราะประเพณีไทยแต่เดิมมิได้มีทาสมาก่อนและไม่ต้องด้วยนิสัยคนไทย ซึ่งได้รับการกล่อมเกลากว้างพระพุทธรศาสนา ด้วยพระพุทธรศานานั้นถึงจะมีการแบ่งชั้นบุคคลบ้างก็เป็นการแบ่งตามคุณธรรมความดี หรือบารมีที่สร้างสมมา และตามหลักอาวุโส^{๒๓}

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการแบ่งชั้นสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยการตั้งตำแหน่งบรรดาศักดิ์ข้าราชการจัดเป็นลำดับชั้นกัน เป็นเจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุนหมื่น พันทนาย การกำหนดศักดินาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๘ เป็นการเริ่มต้นระบอบศักดินาในเมืองไทย โดยถือเอาศักดิ์ของคนเป็นสำคัญในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งบุคคลมีต่อรัฐและต่อกันและกัน สังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ถึงแม้ว่าจะมีชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ ซึ่งมีฐานะตลอดจนมีสิทธิและหน้าที่แตกต่างกัน ชนชั้นเหล่านี้ก็มีได้แยกกันด้วยกำเนิด และไม่ได้สืบต่อกันไปด้วยความถาวร ผู้ที่เกิดมาในราชตระกูลวงศ์ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นชนชั้นสูง ความสูงนั้นก็ถูกลดลงมาทุกชั่วคนและหมดสิ้นเมื่อถึงชั่วคนที่ ๕ บรรดาศักดิ์ของขุนนางก็เป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล เมื่อตัวตายแล้วก็หมดสิ้นไปมิได้ตกทอดถึงลูกหลานด้วยวิธีการสืบตระกูล และความเป็นขุนนางผู้สูงศักดิ์ก็อาจหมดสิ้นไปในขณะที่ตัวบุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่ก็ได้ ถ้าหากว่าพระมหากษัตริย์มีพระบรมราชโองการให้ถอดเสียจากตำแหน่ง ส่วนสามัญชนถ้าหากได้รับการสนับสนุนจากผู้มีบุญวาสนา หรือปฏิบัติตนมีความดีความชอบในราชการ เป็นที่ต้องพระราชอัธยาศัยของพระมหากษัตริย์แล้ว ก็อาจเลื่อนฐานะขึ้นไปเป็นผู้สูงศักดิ์ได้โดยไม่มีขอบเขต แม้แต่ทาสก็มีค่ากำหนด

ไว้นั่นนอน อาจไถ่ถอนตัวเองให้พ้นจากความเป็นทาสเมื่อใดก็ได้
ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของสังคมสมัยอยุธยาก็คือ ชนทุกชั้นไม่ว่าจะเป็น
เจ้าเป็นขุนนางหรือเป็นไพร่ย่อมอยู่ในฐานะเป็นข้าแผ่นดินเสมอกันหมด
และมีความเคลื่อนไหวเข้าหากันระหว่างชนชั้นต่าง ๆ²⁴

ศาสนา

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาตั้งแต่
สมัยสุโขทัย และแม้ชาวไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะยอมรับนับถือพระ
พุทธศาสนาหลักธำมรงค์เช่นเดียวกับชาวสุโขทัย แต่ก็ได้หมายความว่า
จะไม่มีศาสนาอื่น ๆ เป็นที่นับถือกันอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเลย ศาสนา
พราหมณ์ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอะหะหมัดหรืออิสลามต่างก็เป็น
เคาะระพของชาวกรุงศรีอยุธยาอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์นั้น
มีอิทธิพลต่อประเพณีและวรรณกรรมของไทยหลายอย่าง ศาสนาคริสต์
ก็มีส่วนทำให้ชาวไทยมีความกระตือรือร้นในด้านการศึกษามากขึ้น ส่วน
ศาสนาอะหะหมัดก็มีส่วนเข้ามาสัมพันธ์กับชาวไทย โดยเข้ามาพร้อมกับ
การค้าขาย จึงสมควรที่จะกล่าวถึงเรื่องราวของแต่ละศาสนาซึ่งเข้า
มามีบทบาทอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

พุทธศาสนา พระพุทธศาสนาหลักธำมรงค์²⁵ ได้เข้ามาเผยแพร่
เป็นที่เลื่อมใสในประเทศไทย ตั้งแต่กรุงสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำ
แหงมหาราช สืบต่อมาจนถึงสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งทรงเลื่อม
ใสพระพุทธศาสนาฝ่ายลังกาวงศ์เป็นอย่างมาก ยิ่งถึงกับเสด็จออกผนวชใน
ระหว่างที่ครองราชย์อยู่

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้น
เป็นราชธานีแล้วนั้น ทางด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศาสนาก็คงดำเนิน
รอยตามแบบสุโขทัยต่อมา ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงสืบต่อมาจากสุโขทัย
โดยถือหลักธำมรงค์ตลอดมา ในสมัยที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้
เสด็จขึ้นครองราชย์แล้วปรากฏว่าได้ทรงบำรุงการศาสนาถึง ๒ คราว
มีวัดเกิดขึ้น ๒ วัด คือ วัดพุทธไสยาสน์และวัดป่าแก้ว (วัดเจ้าพระยา

(ไทย)

ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นราชธานีนั้น ความเจริญรุ่งเรืองในเรื่องการพุทธศาสนาก็มีมาก่อนแล้ว ในนามของเมืองอโยธยาหรืออโยธยมาปุระหรืออยุธยาบรมบวร หลักฐานที่พอจะอ้างอิงได้มีอยู่ในตำนานมรดศาสนา และตำนานพระธาตุคอกยสุเทพ^{๒๖} ครั้งนั้นพระพุทธรูปที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ถึงกับพระภิกษุในกรุงสุโขทัยต้องมาศึกษาและเรียนธรรมวินัย และบริเวณเมืองอโยธานั้นก็มีวัดโบราณอยู่ไม่น้อยกว่า ๓๐ วัด^{๒๗}

การสร้างวัดและบูรณะวัดนั้น พระมหากษัตริย์และประชาชนได้ทรงกระทำและกระทำกันอยู่เสมอ เฉพาะในเกาะตัวเมืองอยุธยาจากแผนที่ท้ายพงศาวดาร ภาค ๖๓ ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์แต่งไว้มีวัดอยู่ถึง ๑๖๘ วัด พระอารามหลวงที่สำคัญคือ วัดพระศรีสรรเพชญ์ สร้างขึ้นในบริเวณพระราชวังเหมือนอย่างวัดมหาธาตุที่เมืองสุโขทัย เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของพระเจ้าแผ่นดิน และเจ้านายในราชสกุล

วัดที่จัดว่าเป็นพระอารามหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏตามทำเนียบใน คำให้การชาวกรุงเก่า มีอยู่ถึง ๔๗ วัด เท่าที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารมีดังนี้ คือ

ก. รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงอุทิศตำแหน่งเวียงเหล็กเป็นวัดพุทธไสวรรย์ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๖ เป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายคามวาสี บำเพ็ญกรรมฝ่ายคันถธุระ และในปี พ.ศ. ๑๙๐๖ โปรดฯ ให้ขุดศพเจ้าแก้ว เจ้าไทย ซึ่งเป็นอหิวาตกโรค ขึ้นกระทำฅาปนกิจ ณ สถานที่นั้นได้สร้างวัดขึ้นให้ชื่อว่าวัดป่าแก้ว ต่อมาเป็นที่ประทับของพระสังฆราชฝ่ายอรัญญวาสี บำเพ็ญฝ่ายวิปัสสนาธุระ

ข. รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ร่วมกับพระมหาเถรธรรมกัญญาณ โปรดฯ ให้สร้างวัดมหาธาตุขึ้น สมเด็จพระรามาธิบดีได้ทรงช่วยสร้างเสริมต่อมา ณ วัดนี้กรมศิลป์ากรได้ขุดค้น และได้พบพระธาตุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ขณะนี้ได้เก็บรักษาไว้ให้ประชาชนได้นมัสการ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

ค. รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงอุทิศตำแหน่งเดิมให้

เป็นวัดให้ชื่อว่า วัดวังนัย

ง. รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงสร้างพระเจดีย์
ชัยมงคลขึ้น ณ วัดป่าแก้ว หรือวัดเจ้าพระยาไทย

จ. รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดฯ ให้สร้างวัดวรเชษ
ฐารามขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระเชษ-
ฐาธิราช

ฉ. รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงสถาปนา
บ้านเดิมของสมเด็จพระพันปีหลวงขึ้นเป็นวัด ให้ชื่อว่าวัดไชยวัฒนาราม
และได้ทรงสร้างบ้านเดิมของพระองค์ที่บางปะอินให้เป็นวัดชุมพลนิกาย-
ยาราม บัดนี้ยังเป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่

ช. รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ทรงอุทิศบ้านหลวงที่ตำบล
ป่าตองให้เป็นพระอาราม ให้ชื่อว่าวัดบรมพุทธาราม และทรงปฏิสัง
ขรณ์วัดพระยาแมน

ซ. รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ทรงบูรณะวัดมเหยงคณ์
ส่วนกรมพระราชวังบวร (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ทรงบูรณะ
วัดกุฎีดาว

ณ. รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงบูรณะและฉลอง
วัดป่าโมก วัดหารตรา ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระราม วัด
กุฎาทอง ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนี้การศาสนาได้
เฟื่องฟูมากทั้งทางการบูรณะปฏิสังขรณ์วัด และการเผยแพร่พระพุทธ
ศาสนาจนถึงสิงหนครประเทศ (ลังกา) ต้องมาขอพระสงฆ์ไทยไปบวชกุล
บุตรไว้ในลังกาทวีป ได้นามว่า *สขามวงศ์* มาจนปัจจุบัน²⁸

อิทธิพลจากพระพุทธศาสนาทำให้เกิดวรรณกรรมขึ้นในสมัยนี้
หลายเรื่อง ที่เป็นเรื่องเด่นได้แก่ *มหาชาติคำหลวง* *กาพย์มหาชาติ*
สมุทรโฆษคำฉันท์ *นันทิโกปนันตสูตรคำหลวง* *พระมอญคำหลวง* *ปณณิ*
วาทคำฉันท์ ฯลฯ นอกจากนี้แล้วอิทธิพลของ *นิบาตชาดก* และ *ปัญญาส*
ชาดก ยังทำให้ชาวกรุงศรีอยุธยาเรื่องราวไปดัดแปลงเป็นละครถึง
สิบกว่าเรื่อง

ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่เริ่มต้นด้วยการ

เชื่อก็คือเทพเจ้า มีพระพรหมเป็นหลัก จนทำให้พระพรหมมีสี่พักตร์ ต่อ
 มามีพุทธศาสนามาแข่ง จึงแปลงไปเป็นศาสนาฮินดู เพิ่มเทพเจ้าที่เท่า
 เทียมกันขึ้นอีก ๒ องค์ คือ พระศิวะ เจ้าแห่งขุนเขา เกิดทางภาค
 เหนือของอินเดีย และพระวิष्ณุเกิดทางภาคใต้ของอินเดีย เป็นเจ้า
 แห่งท้องทะเล เรียกรวมเทพเจ้าทั้งสามนี้ว่า "ตรีมูรติ" ในศาสนานี้
 ยังมีเทพเจ้าอีกมาก ซึ่งจะไม่กล่าวถึงในที่นี้ ต้นกำเนิดของศาสนานี้
 อยู่ในประเทศอินเดีย ชาวอินเดียได้เข้ามาอยู่ในดินแดนประเทศไทย
 อันได้นามว่า "สุวรรณภูมิ" นี้ก่อน พ.ศ.๓๐๐ ฉะนั้นศาสนานี้จึงได้
 แพร่หลายตามเข้ามาในประเทศไทยแต่โบราณกาล ประชาชนในท้อง
 ถิ่นได้รับนับถือสืบต่อ ๆ กันมาโดยไม่ขาดสาย จนถึงสมัยสุโขทัยเป็น
 ราชธานีและสืบต่อมาจนถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะสังเกต
 ได้จากพิธีการต่าง ๆ ที่คล้อยตามผสมผสานอยู่ในพุทธศาสนาในปัจจุบัน
 หลายอย่าง อันที่จริงเรื่องการปกครอง วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม
 ประเพณีต่าง ๆ ตลอดจนการศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็นำมาจาก
 กรุงสุโขทัยเป็นพื้น ฉะนั้นเรื่องของพราหมณ์หรือไสยศาสตร์จึงเข้ามา
 มีบทบาทในกรุงศรีอยุธยาด้วย แม้ศาสนาพราหมณ์กับพุทธศาสนาใน
 อินเดียจะขัดกันอยู่บ้าง แต่สำหรับในประเทศไทยไม่ขัดกัน^{๒๐}

ข้อหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลอยู่ในราชสำนัก
 กรุงศรีอยุธยาก็คือหลักฐานทางวรรณคดี นั่นคือ *ประกาศโองการแห่ง*
นี้ ซึ่งพราหมณ์ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้แต่งขึ้นใช้ใน
พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาหรือพระราชพิธีศรีสัจปานกาล นอกจากนี้ใน
 วรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ก็มักจะมีการกล่าวสรรเสริญกษัตริย์หรือผู้มีบุญว่า
 เหมือนกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ เช่น

พรหมพิศนุปรเมศวร์เจ้า	จอมเมรุ มาศแอ
ชมเมศมารุดอร	อาศน์มี
พรุณอัคนิกุเพนทรา	สุรเสพย์
เรื่องรวีรพีเจ้า	แจ่มจันทร์
	(ลิลิตยวนพ่าย)

ศรีสวัสดิ์กมลฉัตร	เลอสรวง
พลภิรมย์นาถ	ส่องสว้อย
ไตรรัตน์จุฑาทวง	กมลเศ
บานแบ่งบงกชช้อย	ช่อมาลย์
	(ทวาทศมาส)

คริสต์ศาสนา เรื่องคริสต์ศาสนานี้สืบต่อมาจากการที่ฝรั่งเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งจุดใหญ่ก็คงเข้ามาประกอบการค้าขายประการหนึ่ง เพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาประการหนึ่ง และเพื่อผลทางการเมืองที่จะยึดเมืองไทยเป็นเมืองขึ้นของเขาอีกประการหนึ่ง ฝรั่งชาติแรกที่เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยานั้นคือชาวโปรตุเกสซึ่งเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในทางการค้า ด้วยความดีความชอบในการอาสาช่วยสงครามระหว่างไทยกับพม่าในแผ่นดินสมเด็จพระชัยราชาธิราชซึ่งชาวโปรตุเกสได้ใช้เป็นไฟเข้าต่อสู้กับข้าศึก สมเด็จพระชัยราชาธิราชจึงทรงยกย่อง และโปรดฯ พระราชทานที่ดินให้ชาวโปรตุเกสตั้งบ้านเรือนและสร้างวัดตามลัทธิศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ทำการเผยแพร่คริสต์ศาสนาได้ในตำบลกุฎีจีน นับเป็นครั้งแรกที่คริสต์ศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย นอกจากนี้ชาวฮอลันดาก็ได้เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ชาติอังกฤษเข้ามามีบทบาทในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ สุดท้ายฝรั่งเศสได้เข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การประดิษฐานศาสนาคริสต์ในประเทศไทยครั้งสำคัญเห็นจะเป็นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีคณะมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาฝ่ายโรมันคาทอลิกหลายท่าน มีชื่อนารีเหล่านีมีวิธีการหลายอย่างเพื่อจูงใจให้ประชาชนเลื่อมใส เป็นต้นว่าตั้งโรงเรียนสามเณร มีชั้นประถมสอนเด็กเล็กๆ ศึกษาความรู้เบื้องต้น ส่วนชั้นสูงขึ้นต่อไปอาจจะเรียกว่าชั้นมัธยมก็สอนหลักธรรมในศาสนาคริสต์ นอกจากนี้ก็มีการตั้งโรงพยาบาลรักษาคนไข้ ยิ่งกว่านั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังได้ทรงอุปถัมภ์มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสไว้มาก ได้ทรงอุทิศให้สร้างโบสถ์ในทางคริสต์ศาสนาเช่น โบสถ์เซนต์โยเซฟที่อยุธยา โรงเรียนที่เกาะมหาพราหมณ์ ปัจจุบันเรียกว่าบ้านดึก

(หลักฐานหมดไปแล้วเพราะการขุดอิฐขาย) โบสถ์เซนต์เปาโล ที่
ลพบุรี เป็นต้น ด้วยการส่งเสริมเช่นนี้ ทำให้บาทหลวงคนหนึ่งนำ
ความไปกราบทูลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ว่าพระองค์จะทรงเข้ารีตยอมรับ
นับถือศาสนา ถึงกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ทรงมอบหมายให้
เชอวาเลียร์ เดอ โชมอง เป็นเอกอัครราชทูตเข้ามาติดต่อ กราบทูล
ขอรับรองให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเข้ารีตเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘
อย่างไรก็ดี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มิได้ทรงเข้ารีต แต่ทรง
ยินยอมให้พสกนิกรของพระองค์เข้ารีตได้ตามใจสมัคร นับแต่นั้นมา
คริสตศาสนาก็ได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้^{๓๐}

คริสตศาสนามีได้มีอิทธิพลต่ออารยณคดีไทยมากเท่าพุทธศาสนา
และศาสนาพราหมณ์ แต่การเผยแพร่ศาสนาในสมัยอยุธยาที่มี
ส่วนทำให้ชาวไทยมีความกระตือรือร้นในเรื่องการศึกษามากขึ้น ตำรา
เรียนภาษาไทยเล่มแรก คือ *จินดามณี* ก็เกิดขึ้นในระบอบที่คริสตศาสนา
เฟื่องฟูที่สุดในสมัยอยุธยา

ศาสนาอะหะหมัด หรืออิสลาม ศาสนาอิสลามได้เผยแพร่เข้า
มาในอินเดียและแหลมมลายูเป็นเวลานานมาแล้ว ในสมัยพ่อขุนราม
คำแหงมหาราชนั้น ปรากฏว่าชาวนครศรีธรรมราชนับถือศาสนาอิสลาม
กันอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นธรรมชาติอยู่เองเมื่อบรรดามุสลิมได้ตั้ง
รกรากอยู่แต่ครั้งกรุงสุโขทัยก็ย่อมสืบเชื้อสายมาในสมัยอยุธยาด้วย พอ
สันนิษฐานได้ว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัยลงมาจนถึงสมัยอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระ
พระบรมไตรโลกนาถจะต้องมีพวกแขก เช่น เปอร์เซีย หรือ อาหรับ
หรือพวกอินเดียเข้ามาอยู่แล้วจึงมีกล่าวถึงพวกนักเทศน์ที่และตำแหน่ง
พระจุลราชมนตรี^{๓๑} ในทำเนียบกรมภูษามาลามีชื่อแขกปรากฏอยู่
๕ คน เป็นพวกข้างขุนชื่อ นายเวระกู นายครูปา นายประหม่ามันดี
และนายเอระกะปี ถือศักดินาคนละ ๕๐ ไร่^{๓๒} ว่าตามพงศาวดาร
ขุนนางแขกที่มีตัวปรากฏเป็นเรื่องราวขึ้นคงจะได้แก่หลวงศรียศในสมัย
พระยอดฟ้าเป็นคนแรก ท่านผู้นี้ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักร
พรรดิได้เป็นเจ้าพระยามหาเสนาบดี ต่อจากแผ่นดินสมเด็จพระมหา
จักรพรรดิแขกที่เข้ามาเมืองไทยและมีชื่อเสียงปรากฏแน่ชัดเป็นอาหรับ

ชื่อ เจกอะหมัด กับ มะหมัดสุลัด เข้ามาค้าขายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งสองท่านได้พาชาวมุสลิมเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ท่าภาษีเป็นจำนวนมาก จากนั้นเป็นต้นมาก็ปรากฏว่ามีชื่อขุนนางแขกปรากฏอยู่อีกหลายท่าน เช่น พระจุลา พระศรีเนาวรัตน์ มีราษามัน เมอลา ขุนราชเศรษฐี หลวงศรีวรชาน ฯลฯ ครั้นสิ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทางไมตรีกับฝรั่งขาดกันไป การค้ากับต่างประเทศก็เป็นอันสิ้นสุดลงไปด้วย ขุนนางแขกแท้ ๆ ก็คงเริ่มร่อยหรอลง ตั้งแต่สิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาแล้วก็ไม่พบชื่อและเรื่องราวขุนนางแขกในพงศาวดารอีกเลย จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จึงปรากฏว่าบุคคลใน สกุลเจกอะหมัดได้เป็นที่เจ้าพระยาเพชรพิชัย (จ) และมีบุตรได้เป็นพระยาวิเทศณรงค์ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ปรากฏชื่อขุนนางแขกกรมท่า ๓ คนคือ พระจุลา หลวงศรีวิศ และ ขุนศรีวรคันธ์ หรือศรีวรชาน

จะเห็นได้ว่า ชชาติที่เรียกว่า "แขก" คือพวกที่นับถือศาสนาอิสลามนั้น ได้มีความสัมพันธ์กับชาวไทยมาอย่างน้อยก็นับแต่สมัยสุโขทัย จะเป็นแขกอินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย ชาว จาม หรือมาลาญก็ตาม พิจารณาเรื่องเสื้อผ้า การใช้เครื่องหอม ชื่อภาชนะต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็มาจากเปอร์เซีย หรือที่เปอร์เซียได้จากอาหรับก็ยิ่งเป็นหลักฐานเพิ่มขึ้นว่า ไทยได้มีสัมพันธ์ไมตรีกับชนเหล่านี้มาช้านานและลูกหลานของ "แขก" ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองไทย เป็นคนไทยทั้งด้านขนบธรรมเนียม ภาษาและวัฒนธรรม สืบเชื้อสายกันมาหลายร้อยปี

คติของอิสลามในวรรณกรรมสมัยอยุธยา ว่าด้วยหนังสือที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวขนบธรรมเนียมของมุสลิมของไทยมีน้อย อาจเป็นเพราะสูญหายระหว่างเสียกรุงก็ได้ แต่เท่าที่มีอยู่ก็พอเป็นหลักฐานได้ว่าอิทธิพลของบรรดามุสลิมในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น มีต่อเจ้านายไทยไม่น้อย หนังสืออิหร่านราชธรรม หรือ นิทาน ๑๒ เหลี่ยม นั้นมีประวัติมาว่า ขุนนางแขกเปอร์เซียผู้หนึ่ง ชื่อขุนกลาบาลดีได้แต่งหรือแปลถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ เป็นหนังสือเกี่ยวกับราชธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อแต่งหนังสือนั้นถวาย ทรงราชย์มาได้ ๓๐ ปีแล้ว และพระชนมายุก็ถึง ๗๒ ทั้งยังปรากฏว่าทรงทศพิธราชธรรมดียิ่ง

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับนิทาน
อิหร่านราชธรรม ว่า

"มีเค้าเงื่อนในพงศาวดารว่าเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช พระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียได้ตั้งราชทูตเข้า
มายังเมืองไทยโดยประสงค์จะให้เกลี้ยกล่อมสมเด็จพระ
นารายณ์ให้เข้ารีตศาสนาอิสลาม เหมือนอย่างที่พวกฝรั่งเสส
พยายามเกลี้ยกล่อมจะให้เสด็จเข้ารีตศาสนาคริสต์ ทูตเปอร์
เซียเข้ามาครั้งนั้นคงจะพาครูบาอาจารย์ที่ชำนาญศาสนา และ
ราชธรรมทางประเทศเปอร์เซียเข้ามาด้วย บางทีจะนำหนังสือ
เรื่องนี้เข้ามา และสมเด็จพระนารายณ์ให้แปลออกเป็นภาษา
ไทยในครั้งนั้น เหตุด้วยหนังสือเรื่องนี้ว่าด้วยราชธรรมเป็นพื้น
ไม่สู้เกี่ยวกับศาสนาจึงรักษาไว้เป็นแบบฉบับสืบมา"³³

นิทานอิหร่านราชธรรมช่วยให้เข้าใจว่า เจ้านายในสมัยกรุงศรี
อยุธยาได้มีความรู้กว้างขวางเกี่ยวกับสถานที่และความเป็นมาของท้อง
ที่นั้นๆ คงมิใช่เพียงแต่อ่านกันอย่างเดียว ความรู้เหล่านี้มีอิทธิพลต่อ
ความเป็นไปในราชสำนักและวรรณกรรมด้วย พวกที่มีบทบาทในราช
สำนักส่วนมากมาจากเปอร์เซียซึ่งอยู่ในลัทธิชัอะฮียะ ไทยเรียก ชีอะฮ์
เซีย หรือ เซียะ พวกอยู่ในลัทธิอะฮ์ฮียะนี้ยังมาจากชายฝั่งตะวันตกของ
อินเดียด้วย เช่นจากเมืองสุรัต เมืองกัจญ์ราตและเมืองบัมบัย (บอม
เบย์ หรือ บัมไบ) เพียงแต่ต่างสาขากัน

มีคำไทยหลายคำที่ไทยนำมาจากแขก แล้วแปลงเสียใหม่จนบาง
ครั้งผิดจากความหมายเดิม ภาษามอญถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์
บอกถึงการติดต่อและวัฒนธรรม เช่น คำว่า *ตราฐ* มาจาก *ตะ
ราฐ* (Tarazu) ซึ่งเป็นศัพท์เปอร์เซีย แปลว่า เครื่องชั่ง คำว่า
ตาด มาจากศัพท์อินเดีย *ตาช* (Tash) ซึ่งหมายถึงผ้าไหมปักเงินหรือ
ทองแดง คำว่า *อะไหล่* พจนานุกรมว่ามาจากศัพท์ฮินดูสตานี
แต่โดยทั่วๆ ไปชาวอินเดียเรียกอะไหล่ว่า *ปุรุชะ* (Purza) ซึ่งเป็น
ศัพท์เปอร์เซีย แปลว่า ชิ้นส่วน คำว่า *กะลาสี* มาจากศัพท์

อาหรับ *เคาะลาวี* ให้พูดกันในอินเดีย คำว่า *ฮาด* มาจากศัพท์อาหรับ *ฮือซด์* ซึ่งใช้ในเปอร์เซียเช่นกัน แต่อ่าน *ฮือซด์* เป็นต้น

สิ่งที่ชาวไทยได้รับจากชาวมุสลิมนอกจากนิทานอิหร่านราชธรรม และอิทธิพลทางด้านภาษาแล้วยังมีเรื่องเกี่ยวกับพิธีของชาวมุสลิมปะปน อยู่อีกด้วย ในสมัยโบราณมีพิธีเอ็กเกริกที่ประชาชนชอบดูสองอย่างคือ *พิธีนราทมณ* ได้ชิงข้าจากศาสนาพราหมณ์ และพิธีพวกแขกเจ้าเข็นเต็น การเต้นของพวกชื้อฮะเจ้าเข็นนี้ เริ่มในวันที่ ๑ ของมกราคม ซึ่ง ตรงกับวันขึ้น ๓ ค่ำ คำว่า *มะหะหฺร่า* และ *บ๊าระฮ่า* เป็นคำเดียวกัน หมายถึง เดือนมกราคม การเต้นนี้เพื่อระลึกถึงความทุกข์ยากที่ท่าน อิมามฮุสัยน์ได้รับจนถึงแก่ชีวิตที่กัรบะลาในประเทศอิรัก³⁴

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นดินแดนเสรีในเรื่องการนับ-ถือศาสนาโดยแท้ สมดังที่ นิโกลาส์ แชรแวงส ได้บันทึกไว้ว่า

"สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงอนุญาตให้ทุกคน (ชาว ต่างประเทศ) อยู่กินตามถนัด ให้สร้างโบสถ์และปฏิบัติศาสนกิจ ตามแบบอย่างในประเทศของตนได้อย่างเปิดเผย ขออย่าให้ เป็นการทำลายความสงบสุขของแผ่นดินก็แล้วกัน ยิ่งกว่านั้น พระองค์ยังอนุญาตให้พสกนิกรของพระองค์เลือกนับถือลัทธิศาสนา ที่ตนเห็นว่าเป็นที่น่าพอใจยิ่งกว่าได้ตามใจชอบ โดยมีต้อง เกรงกลัวว่าจะได้รับโทษทัณฑ์ หรือการกลั่นแกล้งด้วยประการ ใด ๆ"...³⁵

ศิลปะ

ศิลปะในสมัยอยุธยาอาจจะแบ่งออกได้เป็นสองระยะคือ ระยะ แรกตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓ ถึง พ.ศ. ๒๑๓๑ หรือตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระ รามาธิบดีที่ ๑ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ระยะหลังตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ หรือตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงตอนเสียกรุงครั้งที่ ๒ ส่วนศิลปกรรมที่เรียกว่าแบบ *อุทอง* นั้นอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือ ๑๘ ถึง ๒๐ แสดงถึงฝีมือช่าง

ไทยที่ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบต่าง ๆ เช่น สุโขทัย ขอม และทวารวดี มาผสมกัน อาจเรียกได้ว่าเป็นแบบพิเศษที่ปรากฏขึ้นตั้งแต่ยังไม่ได้สร้างกรุงศรีอยุธยา

ศิลปะอยุธยาในระยะแรก ในทางศิลปกรรมได้แก่พระปรางค์วัด พุกไชยวรารักษ์ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสร้างเมื่อตอนต้นรัชกาล ทรวดทรงของพระปรางค์ดัดแปลงจากพระปรางค์แบบขอมแต่เป็นระยะ แรกที่ดัดแปลงจึงยังไม่ได้ส่วนสัณฐานิก นอกจากนี้ยังได้ทรงปฏิสังขรณ์ สถูปที่วัดป่าแก้ว (วัดใหญ่ชัยมงคล) เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ (องค์ปัจจุบัน ปฏิสังขรณ์ใหม่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) สถูปองค์นี้อาจ สร้างอยู่ก่อนสมัยอยุธยา ระยะต่อมาได้แก่พระปรางค์ที่วัดพระราม ซึ่งสร้างขึ้นตรงที่ตั้งพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ๑ ลักษณะทรวดทรง ดัดแปลงให้ได้ส่วนสัณฐานิกขึ้นอีกขึ้นหนึ่ง คติการสร้างปรางค์นี้ ก็นับเนื่อง มาจากคติความเชื่อถือของพราหมณ์ตามแบบขอม เพราะได้สร้างขึ้น บนฐานที่ซ้อนกันอยู่หลายชั้น ซึ่งหมายถึงเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตย์ ของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์^{๓๖} พระปรางค์ที่วัดพระรามดำเนิน ตามคติของขอมเพียงความนิยมหรือความเชื่อถือเท่านั้น แต่รูปร่าง ลักษณะได้ดัดแปลงแก้ไขให้เป็นแบบไทยทั้งสิ้น ระยะต่อมาได้แก่พระ ปรางค์วัดราชบูรณะซึ่งบูรณะในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ได้ดัดแปลงแก้ไขรูปร่างขึ้นใหม่อีกขึ้นหนึ่ง ได้ต่อมุขด้านหน้าให้ยาวออก มา บนซุ้มมีมุขสถูปองค์เล็กเป็นเครื่องยอด ความจริงปรางค์วัดราช บูรณะอาจเป็นของเดิมสมัยก่อนขอมขึ้นไป ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระ บรมไตรโลกนาถได้ทรงยกพระราชวังถวายเป็นวัดอย่างพุทธาวาสแล้ว โปรดฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นใหม่ทางด้านริมหน้าวัดนี้ พระราชทาน นามภายหลังว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ ได้ทรงสร้างเจดีย์ทรงกลมแบบ สุโขทัยขึ้นเพื่อถวายสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ พระบรมชนกนาถ พระสถูปนี้ทำตามแบบสุโขทัยที่ได้รับจากลังกาอีกทอดหนึ่ง แต่ได้คิด สร้างแบบอย่างขึ้นเองด้วย ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็ได้ทรงสร้างเจดีย์ศรีสุริโยทัยขึ้นที่วัดสวนหลวงสบสวรรค์ แต่องค์ ปัจจุบันคงเปลี่ยนรูปทรงเป็นเจดีย์เหลี่ยม ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่

หีบบรมโกศ นอกจากนั้นก็ยังมียะเจดีย์ที่วัดภูเขาทองซึ่งเดิมคงเป็นทรงกลมแต่ปัจจุบันได้ถูกตัดแปลงเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุม ซึ่งเรียกว่าย่อไม้สิบสอง

ส่วนงานทางด้านปฏิมากรรมนั้นมีพระพุทธรูปเป็นส่วนใหญ่ เช่น พระพุทธรูปที่วัดพนัญเชิง ซึ่งปรากฏหลักฐานในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า สร้างขึ้นก่อนกรุงศรีอยุธยาราว ๒๖ ปี จึงถือว่าเป็นแบบอุทอง พระพุทธรูปของอยุธยาในระยะแรกมีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย และศิลปะอุทองผสมกัน ลักษณะโดยทั่วไปไม่งามเท่าแบบสุโขทัย พระพุทธรูปอื่นในวัดพระศรีสรรเพชญ์ซึ่งกล่าวว่าสูง ๔ วา หุ้มทองคำทั้งองค์นั้นก็สร้างในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ถูกทำลายยุบสลายไปหมดแล้ว ปัจจุบันได้นำมาบรรจุไว้ในเจดีย์ศรีสรรเพชญ์วัดพระเชตุพนฯ แม้ว่าพระพุทธรูปอยุธยาจะไม่งามเท่าพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ก็จริงแต่ก็ยังแสดงถึงลักษณะของอยุธยาออกมาอย่างเห็นได้ชัด เช่น พระพุทธรูปทรงเครื่อง เป็นต้น ลักษณะโดยทั่วไปนั้นพระพักตร์และพระวรกายอวบ พระเศียรกลม ทำให้ดูค่อนข้างใหญ่ พระโอษฐ์เต็มและเรียบเสมอกันทั้งล่างและบน

ศิลปะอยุธยาชุดหลังได้เปลี่ยนแปลงออกไปอีก ในระยะเริ่มต้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนั้น เป็นระยะที่ไทยมีกำลังเข้มแข็งขึ้นจนสามารถปราบเขมรได้ อนุสรณ์ของการที่กรุงศรีอยุธยาได้มีอำนาจเหนือเขมรก็คือการสร้างวัดไชยวัฒนารามตามแบบเขมร วัดนี้ตั้งอยู่ตรงตำแหน่งพระปรางค์วัดพนัญเชิงของพระเจ้าปราสาททอง ที่วัดนี้มีพระปรางค์องค์ใหญ่เป็นประธาน มีคระเบียงล้อมรอบและมีพระมณฑปประจำ ๘ ทิศ ภายในคระเบียงประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายพอกปูนและมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่ในมณฑปทิศทั้ง ๘ นับว่าเป็นแบบที่งามที่สุดของสมัยอยุธยาทั้งทรวดทรงและแผนผัง แต่มีความนิยมไปตามคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมาก นอกจากพระปรางค์ที่วัดไชยวัฒนาราม ซึ่งเป็นมุกที่มีบันไดทั้ง ๔ ทิศแล้ว ยังมีพระเจดีย์ที่วัดชุมพลนิกายาราม บางปะอิน อีกแห่งหนึ่งด้วย เหตุที่บางปะอินเป็นที่พระราชสมภพของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระเจดีย์องค์นี้มีรูปกลมแต่มีฐานเหลี่ยมวัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕ แต่ได้รับการปฏิสัง

พรรณมาหลายคราว นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าปราสาททองยังได้โปรดฯ ให้สร้างปราสาทขึ้นในพระบรมมหาราชวังอีกด้วย ปราสาทองค์นี้เรียกกันว่า **วิหารสมเด็จ** สำหรับใช้เป็นที่พักพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๓๑๘๖ เดิมเป็นพระที่นั่งมังคลาภิเษก ภายหลังต้องอสนีบาตเพลิงไหม้ทั้งหลัง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงโปรดฯ ให้สร้างใหม่เป็นปราสาททองทั้งหลัง จึงเรียกกันติดปากว่า **ปราสาททอง** แล้วเลยเรียกพระนามกษัตริย์ผู้ทรงสร้างว่า **พระเจ้าปราสาททอง** ไปด้วย

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ได้มีแบบศิลปกรรมของฝรั่งเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา โดยสังเกตได้จากลักษณะการก่ออิฐถือปูน การทำช่องซุ้มโค้งแหลม การจัดบริเวณรอบอาคารให้ร่มรื่น เช่นมีลานกว้าง มีน้ำพุ มีบ่อน้ำ เป็นต้น อาคารแบบไทยเริ่มกลายเป็นขอบระเบียงและมีมุขด้านต่าง ๆ เกิดขึ้น พระที่นั่งแต่ละองค์จักระเบียงเดินติดต่อกันได้ เรียกว่าฉนวนยกกระดาน พื้นภายในพระที่นั่งเป็นชั้นครึ่ง เช่น พระที่นั่งที่ทรงใช้รับทูตต่างประเทศในลพบุรี เป็นต้น

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมีการซ่อมแซมวัดต่าง ๆ เกือบทั่วประเทศ โบราณสถานของสมัยอยุธยาจึงถูกเปลี่ยนรูปหรือปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยนี้เสียครั้งต่อครั้ง ในระยะนี้เป็นระยะที่การศาสนาเฟื่องฟูมาก มีการติดต่อสัมพันธ์กับพุทธศาสนาในลังกาอย่างใกล้ชิด พุทธศาสนา "สยามวงศ์" ได้ไปประดิษฐานในลังกาและกรุงศรีอยุธยาก็ได้แบบอย่างของพุทธศาสนาจากลังกาอีกด้วย ในสมัยนี้มีฝีมือที่เด่นมากทางด้านงานแกะสลักเนื้อไม้และการประดับมุก แบบอย่างของสถาปัตยกรรมก็เปลี่ยนมาเป็นแบบขอมหมดทั้งองค์ นับว่าเป็นแบบแท้ของสมัยอยุธยา ทำให้เกิดความรู้สึกในทางเงาแสงโดดเด่นกว่ารูปกลมหรือรูปเหลี่ยมธรรมดาในสมัยแรก แต่อย่างไรก็ตามแบบอย่างเหล่านี้ก็ย่อมเนื่องมาจากความสนใจที่ได้รับมาจากศิลปกรรมสมัยต้น ๆ โดยเฉพาะสมัยสุโขทัยรวมทั้งศิลปกรรมจากต่างชาติด้วย^{๓๗}

วัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยาในระยะแรก ได้รับอิทธิพลจากขอมเป็นส่วนใหญ่ เพราะเชื่อกันว่า ศูนย์กลางอิทธิพลขอมในแถบนี้อยู่ที่ลพบุรี คนไทยในแถบนี้จึงคุ้นเคยกับวัฒนธรรมของขอมมากกว่าคนไทย

ในแถบใด ๆ แต่พอเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๖ อันเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา อุษุทธาจึงเริ่มคุ้นเคยกับวัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัย เพราะสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จไปประทับอยู่ที่พิษณุโลกเป็นเวลานานและทรงนิยมขนบธรรมเนียมตลอดจนศิลปกรรมของอาณาจักรสุโขทัยมาก ในช่วงสองร้อยปีหลังอุษุทธาได้มีการติดต่อค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปมากขึ้น อารยธรรมและวัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยาจึงเริ่มมีแบบต่าง ๆ ปนเปกัน และช่วงระยะเวลาอันยาวนานแห่งสมัยอุษุทธาอันเองก็ได้ก่อให้เกิดลักษณะที่เป็นของตนเองขึ้น

เชิงอรรถ

¹ เทพ สุขรัตน์, "พระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา" ศิลปากร ปีที่ ๑๐ เล่ม ๖ (มีนาคม, ๒๕๑๐), หน้า ๑๕๙

² ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๗ (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๒๐-๑๒๑

³ มานิจชุมสาย, ม.ล., "หลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยในต่างประเทศ" ศิลปากร ปีที่ ๑๕ เล่ม ๕ (มกราคม, ๒๕๑๕), หน้า ๓๓-๓๔

⁴ ปาลเลกัว, "เล่าเรื่องกรุงไทยหรือกรุงสยาม" ผู้แปล สันต์ ท. โกมลบุตร, ภาษาและหนังสือ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม, ๒๕๐๕), หน้า ๙๓-๙๔

⁵ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., "สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) เสด็จมาจากไหน" อนุสรณ์สมเด็จพระเจ้าอู่ทองรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณเจ้าอยู่หัว (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๑๗

⁶ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชา, แสดงบรรพชา พงศาวดารสยาม (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๕๓

⁷ นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และ สมเด็จพระบรมราชาดำรงราชานุภาพ, "สำเนาสมเด็จ" ศิลปากร ปีที่ ๑๐ เล่ม ๕ (มกราคม, ๒๕๑๐), หน้า ๑๓-๑๔

⁸ กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕), หน้า (๑)-(๒)

⁹ ชำนาญ ยุวบูรณ์, การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจทาง

การปกครองของกฎหมายไทย (พระนคร: วิบูลกิจ, ๒๔๙๗), หน้า ๓

¹⁰ วรภัคดีพิบูลย์, พระ, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

(พระนคร: โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์, ๒๔๖๒), หน้า ๕๐-๕๑

¹¹ สัมฤทธิ์ ศรีสวัสดิ์, "การปกครองของประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทรัฐศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๙), หน้า ๑๒๘-๑๓๗

¹² กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, เรื่องเดิม, หน้า ๓๒-๓๔ ระบุปีที่ตรากฎหมายลักษณะต่าง ๆ ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ไว้ดังนี้ ลักษณะพยาน (๑๘๙๔) ลักษณะอาญาหลวง (๑๘๙๕) ลักษณะรับฟ้อง (๑๘๙๙) ลักษณะลักพา (๑๘๙๙) ลักษณะอาญาราชฎี (๑๙๐๑) ลักษณะโจร (๑๙๐๓ และ ๑๙๑๐) ลักษณะเบ็ดเสร็จ (๑๙๐๓) ลักษณะฉ้อฉล (๑๙๐๔ และ ๑๙๐๕)

ชนิด อยู่โพธิ์, "เมื่อนักศึกษาวรรณคดีอ่านหนังสือกฎหมายเก่า" ศิลปากร ปีที่ ๕ เล่ม ๖ (มีนาคม, ๒๕๐๕), หน้า ๕๑-๕๒ เสนอศักราชของกฎหมายบางลักษณะที่ประกาศใช้ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ว่า พระโอยการอาญาราชฎีประกาศเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๒ พระโอยการเบ็ดเสร็จ ประกาศเพิ่มเติมเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๖ และที่มีนอกเหนือไปจากที่ระบุไว้ข้างต้น ก็มีพิสดารน้ำลุยเพลิง ประกาศเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๙ พระโอยการลักษณะกัณฑ์นี้ ประกาศเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ (ลักษณะนี้ยังสงสัย) พระโอยการลักษณะตระลาการประกาศเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ และ กฎมณเฑียรบาลประกาศเมื่อ จ.ศ. ๗๒๐ หรือ พ.ศ. ๑๙๐๒

¹³ กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, เรื่องเดิม, หน้า ๓๔ ระบุปีที่ตรากฎหมายลักษณะต่าง ๆ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไว้ดังนี้ ทำเนียบศักดินาฯ (๑๙๙๔) ลักษณะชบถศึก (๒๐๐๐) กฎมณเฑียรบาล (๒๐๐๑) ส่วนปีของกฎหมายอาญาหลวงเพิ่มเติม ไม่ได้กล่าวไว้

กองวรรณคดี, "หนังสือที่แต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา" ศิลปากร ปีที่ ๕ เล่ม ๕ (๒๔๙๕) ระบุว่า ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ มี กฎหมายลักษณะอาญาศึก ด้วย

¹⁴ลัทธิ พิณภูวคูล, *วรรณกรรมสุโขทัย* (พระนคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕) กล่าวว่า "วรรณกรรมอีกชนิดหนึ่งที่สันนิษฐานว่า ไทยอยุธยาตอนต้นนำมาจากขอมแห่งนครวัดคือกฏมนเทียรบาล พระเจ้าอู่ทองคองนำกฏมนเทียรบาล (กฎหมายที่ใช้บังคับภายในบริเวณพระราชวัง) ของขอมมาใช้ทั้งดุ้น ต่อมาในสมัยพระบรมไตรโลกนาถคงจะได้มีการคัดลอกและเพิ่มเติมรายละเอียดลงไปใหม่"

¹⁵กองวรรณคดี, เรื่องเดิม, กล่าวว่า "ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีกฎหมายลักษณะรับฟ้อง (ชำระเพิ่มเติม) ในแผ่นดินสมเด็จพระชัยราชาธิราช มี กฎหมายลักษณะพิสูจน์ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มี กฎหมายลักษณะอาญาหลวง (เพิ่มเติม) ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ มี พระราชกฤษฎีกาบ่าเหน็จศึก ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มี พระธรรมนูญกระทรวงศาล ส่วนในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ยังมี กฎหมายพิกัดเกษียณอายุอีกฉบับหนึ่ง

¹⁶เรื่องเดียวกัน, ไม่ได้กล่าวถึงพระราชกฤษฎีกาให้จัดคนสังกัดวัดในจังหวัดพัทลุง

¹⁷เรื่องเดียวกัน, กล่าวว่า ในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ มี มุลคดีวิวาท (ชำระเพิ่มเติม) อีกลักษณะหนึ่ง

¹⁸เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., *กฎหมายสมัยอยุธยา* (พระนคร: คิวพร, ๒๕๑๐) รายชื่อกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ตลอดจนความเห็นตามสายตาของนักกฎหมายเก็บความได้จากหนังสือเล่มนี้

¹⁹ชื่อกฎหมายสะกดตามต้นฉบับเดิม

²⁰กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๓ (พระนคร: ครุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๒๑๔-๒๑๕

²¹ชนิด อยู่โพธิ์, เรื่องเดิม, หน้า ๓๘-๓๙

²²ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, เรื่องเดิม, หน้า ๑๐๕

²³กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, เรื่องเดิม, หน้า ๓๘

²⁴คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., "สังคมอยุธยา" รวมปาฐกถา งานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี เล่ม ๑ (พระนคร: ครุสภา, ๒๕๑๐),

หน้า ๒๘๓-๒๘๔

²⁵ ดูรายละเอียดว่า พระพุทธรูปศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทย
อย่างไรได้จากหนังสือ ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์ พระนิพนธ์สมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพ, แพร่พิทยา พ.ศ. ๒๕๑๔

²⁶ ธนิต อยู่โพธิ์ ได้ให้ศักราชไว้ในเรื่อง เมืองไตรตรึงศ
อุทองและอโยธยา ว่า เป็นปี พ.ศ. ๑๘๗๕

²⁷ เทพ สุจริตนี้, "การศาสนาสมัยอยุธยา" รวมปาฐกถางาน
อนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี เล่ม ๑ (พระนคร: ศรุสภา ๒๕๑๐),

หน้า ๑๕๔

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒-๑๖๔

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑-๑๔๓

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๐-๑๗๕

³¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ (พระนคร: ศรุสภา,
๒๕๐๕), หน้า ๒๓๓

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖

³³ นิทานอิหฺร่านราชธรรม (พระนคร: คลังวิชา, ๒๕๐๔),

หน้า ง-ค

³⁴ ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, "ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติ
ศาสตร์และวรรณคดีไทย" ภาษาและหนังสือ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑
(ธันวาคม, ๒๕๐๗), หน้า ๑๑-๗๖

³⁵ นิโกลาส์ แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง
แห่งราชอาณาจักรสยาม ผู้แปล สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร: ก้าว
หน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๒๑๐

³⁶ เปรียบเทียบกับลักษณะของนครวัด ซึ่งมีพระปรางค์องค์ใหญ่
อยู่ตรงกลาง เปรียบเป็นเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่สถิตของเทพเจ้า
นอกจากนั้นก็ยังมีพระปรางค์อื่น ๆ อีก ๕ ยอด เปรียบเป็นยอดทั้งห้า
ของเขาพระสุเมรุ ล้อมรอบด้วยกำแพงที่สมมติว่าเป็นขอบจักรวาล
และมีคูล้อมอีกชั้นหนึ่งเหมือนกับเป็นมหาสมุทรรอบ ๆ

³⁷ พัทธ์ชัย สายัณห์, ประวัติศาสตร์ไทย (พระนคร: เสริมวิทย์
บรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒๑-๒๒๓